

"Slava Raškaj - između simbolizma i secesije"

Ribarić, Sebastijan

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:816494>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-24**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Sveučilište u Rijeci

Filozofski fakultet u Rijeci

Njemački jezik i književnost/Povijest umjetnosti

SLAVA RAŠKAJ - IZMEĐU
IMPRESIONIZMA I SECESIJE

Završni rad

Mentorica. dr. sc. prof. Julija Lozzi-Barković

Student: Sebastijan Ribarić

Rijeka, 9.7.2020

Sadržaj

1. Sažetak	3
2. Umjetnost i društvo zapada u drugoj polovici i kraju 19. st.	4
2.1. Pojava nove umjetnosti: postimpresionizam, simbolizam i secesija	6
2.2. Karakteristike secesije	7
3. Prilike u hrvatskoj umjetnosti na prijelazu stoljeća	8
4. Život i umjetničko stvaralaštvo Slave Raškaj	11
4.1. Sudjelovanje na izložbama za života	26
4.2. Slavin okušaj u pastelu	29
5. Slavino slikarstvo u preplitanju impresionizma i secesije	30
5.1. Zadiranje u simbolizam serijom lopoča	31
6. Zaključak	35
Popis literature	36
Popis priloga:	41

1. Sažetak

U ovome radu bit će riječi o slikarstvu Slave Raškaj s posebnim naglaskom na utjecaju impresionizma i secesije u njezinom stvaralaštvu. U vremenskom i kulturnom kontekstu u kojem je djelovala, a pod snažnim utjecajem akademizma Bele Čikoša Sesije i inovativnog Vlahu Bukovca, dokazala je da ipak može biti originalna i djelovati u vlastitoj individualnosti. Osim s teškim položajem žene kao umjetnice na prijelazu 19. u 20. stoljeće, Slava Raškaj borila se i s gluhonijemošću koja je imala presudni utjecaj na njezino psihološko stanje, ali i na pojavu depresije, što je rezultiralo tragičnim krajem.

Ključne riječi: Slava Raškaj, impresionizam, secesija, prijelaz stoljeća

2. Umjetnost i društvo zapada u drugoj polovici i krajem 19. st.

Vrijeme druge polovine 19. st. karakteriziraju mnogobrojne promjene u području umjetnosti, kulture pa i samoga društva. Mijenja se ukus građanstva, a vrijeme nakon umjetnosti realizma, te naturalizma u književnosti, okrenulo je umjetnike ka novom pogledu na svijet. Brojni umjetnici sve više pribjegavaju onom primitivnom, bježe u seoske krajolike u potrazi za idiličnim mirom. Iz umjetnosti realizma, razvija se impresionizam čiji slikari poglavito djeluju u pariškoj okolici bilježeći prodiranje grada u seoski krajolik. Krajolik postaje najvažniji prikaz impresionista, dok se likovima ne bave previše. Najpopularnije postaje slikanje na otvorenom, franc. *en plein air* čime su brzim potezima kista i čistim bojama hvatali stvarnost onakvu kakvu ju vide. Impresionisti koriste čiste boje u simultanom kontrastu prema teoriji Michela-Eugènea Chevreula (1786. – 1889.)¹ koji je u svojoj knjizi *Načela harmonije i kontrasta boje* iz 1839. godine opisao da se korištenjem komplementarnih boja jedne pored druge, primjerice plave uz narančastu, dobije snažan intenzitet i efekt titranja boja. Takvu je teoriju korištenja boja prvi počeo primjenjivati Eugène Delacroix (1798. – 1863.)², a impresionisti će je razviti u potpunosti. Svakako najveći predstavnik impresionizma Claude Monet (1840. – 1926.)³ najviše se zanimao za hvatanje trenutka. Pokret impresionizma zapravo je i dobio naziv prema Monetovoj slici *Impresija: Izlazak sunca* koja je bila izložena 1874., na prvoj izložbi impresionista u Parizu. U to je vrijeme riječ *impresija* zapravo bila pogrdna kritika na Monetov prikaz koji je tada drugima izgledao kao nedovršen izgled, odnosno poput skice. Početkom 90-ih godina 19. stoljeća počeo je raditi serije slika koje su prikazivale isti motiv u različito godišnje doba ili doba dana. Uočio je da predmet u

¹ Michel-Eugène Chevreul (1786. – 1889.) bio je francuski kemičar koji je objasnio kemijsku strukturu životinjskih masti i čija je teorija boje utjecala na tehnike francuskog slikarstva. – B. Costa, Albert. Michel-Eugène Chevreul, URL: <https://www.britannica.com/biography/Michel-Eugene-Chevreul>, (posjećeno 23.5.2020.)

² Eugène Delacroix (1798. – 1863.) najveći je slikarski predstavnik francuskog romantizma čije je korištenje boje imalo utjecaja u razvoju slikarstva impresionizma i postimpresionizma. Inspiraciju je crpio iz povijesne i suvremene literature, a posjet Maroku 1832. pridonio je korištenju egzotičnih motiva. Huyghe, René. Eugène Delacroix, <https://www.britannica.com/biography/Eugene-Delacroix>, (posjećeno 23.5.2020.)

³ Claude Monet (1840. – 1926.) francuski je slikar koji je inicijator i vođa impresionističkog stila. U svojem zrelom stvaralaštvu slikao je studije koje su ponavljale isti motiv pri različitom osvjetljenju. U rodnom Givernyju slikao je lopoče u jezeru koji su mu služili kao inspiracija za njegove posljednje serije slika. Popularnost je dobio u drugoj polovini 20. st. kad su mu slike obilazile razne izložbe koje su privlačile rekordan broj posjetitelja. – Seitz, William C., Claude Monet, <https://www.britannica.com/biography/Claude-Monet>, (posjećeno 23.5.2020.)

svako doba izgleda drukčije zbog atmosferilija, a možda i najbitnija stavka je shvaćanje da sjene koje predmet daje nikako ne mogu biti crne, već ovdje koristi plave tonove. Njegova serija *Stogova sijena* govore o njegovom emocionalnom stanju i reakciji na samu prirodu. Osim ove serije slika, važno je spomenuti i one koje prikazuju katedralu u Rouenu i aleje jablanova.⁴

Osim ovakve vrste slikanja, sve veću pozornost dobivaju japanski dekorativni predmeti i grafike koje su se počele pojavljivati u pariškim prodavaonicama umjetninama 50-ih godina 19.st., a zbog svoje popularnosti do kraja 60-ih svijet je već bio zasićen takvim predmetima. Ovdje govorimo o predmetima primijenjene umjetnosti poput lepeza, vaza, sklopivih pregrada, nakita, servisa za čaj i dr. Upravo je japanski paviljon na Svjetskoj izložbi u Parizu 1867. godine bio najpopularniji. Karakteristični japanski način prikazivanja odlikuje plošnost, oštri obrisi, sabijen prostor, prednji plan koji snažno izlazi pred promatrača i pozadina koja izlazi u prednji plan. Sve će to imati ostaviti utiska na Édouarda Maneta (1832. – 1883.)⁵ i Edgara Degasa (1834. – 1917.)⁶ barem u jednome segmentu njihova stvaranja.⁷

Japanizam će imati velikog utjecaja i na slikara britanskog realizma Jamesa A. McNeill Whistlera (1834. – 1903.)⁸ koji do izražaja dolaze u slici *Simfonija u bijelom br. 1.: Mala*

⁴ Davies, Penelope J. E. i dr. 2013. *Jansonova povijest umjetnosti: zapadna tradicija*. Stanek. Varaždin, 862-881

⁵ Édouard Manet (1832. – 1883.) francuski slikar koji je započeo novo slikarstvo raskidanjem s tradicionalnim tehnikama i temama te započeo prikazivati motive i događaje iz svakodnevnog života. Njegova slika *Doručak na travi* koja je bila izložena 1863. na Salonu odbijenih i izazvala je mnoštvo kritika, ali i entuzijazam grupe mladih umjetnika koji će kasnije oformiti impresionizam. Ostala najvažnija djela su *Olympia* (1863.) i *Bar u Folies-Bergèreu* (1882.) – Courthion, Pierre. Édouard Manet, <https://www.britannica.com/biography/Edouard-Manet>, (posjećeno 23.5.2020.)

⁶ Edgar Degas (1834. – 1917.) bio je istaknuti francuski slikar, kipar i grafičar impresionizma. Glavni motivi su mu bili ljudski likovi, posebno žene prikazane kao pjevačice u cabaret barovima i prostitutke. Bio je opčinjen baletnim plesačicama u svojim toaletama pomoću kojih je razvio poveznicu tradicionalne i moderne umjetnosti. Eksperimentirao je s mnogim tehnikama, a bio je utjecajan na Pabla Picassa i Henrija Matissea. – Kendall, Richard J., Edgar Degas, <https://www.britannica.com/biography/Edgar-Degas>, (posjećeno 23.5.2020.)

⁷ Davies, Penelope J. E. Op. cit, str. 872. – 873.

⁸ James McNeill Whistler (1834. – 1903.) je rođen u Americi, a predstavnik je britanskog realizma i poznat po noćnim scenama prikaza Londona. Uvodio je trendove modernog francuskog slikarstva u Englesku. Najpoznatiji mu je rad *Aranžman u crnom i sivom br. 1.* poznatiji kao *Whistlerova majka* – Sutton, Denys. James McNeill Whistler, <https://www.britannica.com/biography/James-McNeill-Whistler>, (posjećeno 23.5.2020.)

bijela djevojka iz 1864. godine. U tom razdoblju odrekao se realizma i sve se više priklonio novom estetičkom pokretu.⁹

2.1. Pojava nove umjetnosti: postimpresionizam, simbolizam i secesija

Kraj 19. stoljeća obilježit će nove društvene pojave, još snažnija industrijalizacija i veliko svjetsko tržište te razvoj modernih gradova. Velika je razlika između bogatih i siromašnih, javljaju se društvene promjene s naglaskom na pojavu takozvane „nove žene“ koja traži sve veću autonomiju. Pojavila se *Teorija evolucije* Charlesa Darwina (1809. – 1882.), traži se ono duhovno, razvija se psihologija i naglašava ono nesvjesno, posebno u *Tumačenju snova* Sigmunda Freuda (1856. – 1939.) iz 1900. Freud u njemu govori kako u snovima dolaze sve one želje koje se u stvarnosti možda i ne mogu ostvariti. Također je pojasnio da svaki san treba dekodirati, odnosno da svaki san nosi određenu simboliku koju valja razriješiti.¹⁰ Sve je snažnije osjeća tjeskoba u društvu i seksualni porivi. Upravo iz tih osjećaja doći će do razvitka nove umjetnosti postimpresionizma, simbolizma i secesije.¹¹

U postimpresionističke umjetnike ubrajamo Paula Cézannea (1839. – 1906.)¹², Georges Seurata (1859. – 1891.)¹³, Vincenta van Gogha (1853. – 1890.)¹⁴ i Paula Gauguina (1848. –

⁹ Davies, Penelope J. E. i dr. 2013. (bilj. 4): str. 886

¹⁰ Tumačenje snova: Jay, Martin Evan. Sigmund Freud, <https://www.britannica.com/biography/Sigmund-Freud>, (posjećeno 23.5.2020.)

¹¹ Davies, Penelope J. E. Op. cit, str. 903 – 905

¹² Paul Cézanne (1839. – 1906.) jedan od najvećih predstavnika postimpresionizma u Francuskoj čija su djela i ideje imale utjecaja na razvoj mnogih umjetnika u 20. st., posebno na razvoj kubizma. Čest motiv na slikama mu je planina Mont Sainte-Victoire. – Huyghe, René. Paul Cézanne, <https://www.britannica.com/biography/Paul-Cezanne>, (posjećeno 23.5.2020.)

¹³ Georges Seurat (1859. – 1891.) francuski je slikar koji je bio jedan od osnivača postimpresionizma. Koristio je kratke poteze kista u vidu točkica pa ga smatramo i predstavnikom pointilizma, slike koje su velikog formata i čistih boja koje se tek udaljavanjem od slike miješaju i daju potpuni dojam. Najpoznatiji takav rad je *Nedjeljno popodne na otoku La Grande Jatte* (1884. – 1886.) – Courthion, Pierre. Georges Seurat, <https://www.britannica.com/biography/Georges-Seurat>, (posjećeno 23.5.2020.)

¹⁴ Vincent van Gogh (1853. – 1890.) najpoznatiji je nizozemski, uz Rembrandta van Rijna, slikar. Koristio je čiste boje i snažne široke poteze kistom u vidu kratkih linija zbog čega ga svrstavamo u divizioniste. Svojim radom utjecao je na ekspresionizam. Postao je popularan tek posthumno, posebno krajem 20. st. kad su njegove umjetnine postizale rekordne iznose na aukcijama. Iz sačuvanih pisama koja je uglavnom upućivao na brata Thea, s kojim je bio u dobrim odnosima, saznajemo o njegovim osjećajima. Svakako mu je najpoznatiji rad *Zvezdana noć* iz 1889. godine. – The editors of Encyclopaedia Britannica, Vincent van Gogh, <https://www.britannica.com/biography/Vincent-van-Gogh>, (posjećeno 23.5.2020.)

1903.)¹⁵. Kao i impresionisti, i oni su nastavili s japanizmima, a umjetnost promoviraju u privatnim galerijama i putem svojih druženja.¹⁶ Vincenta van Gogha možemo uspoređivati sa Slavom Raškaj putem depresivnosti i otuđenja te uznemirenosti. Oba su umjetnika svoje duhovno i emocionalno stanje pokušala prikazati svojim radom, slikanjem.

2.2. Karakteristike secesije

Kao važan segment novih pokreta u umjetnosti koji su posebno utjecali na hrvatsku umjetnost na prijelazu stoljeća, valja još obratiti pažnju na bečku secesiju. Jedan od 22 osnivača bio je Gustav Klimt (1862. – 1918.)¹⁷ i njezin prvi predsjednik. Beč je u tadašnje vrijeme bio centar Habsburške monarhije, čija je secesija poprimila vlastiti oblik i proširila se na zemlje koje su bile u sastavu monarhije. Proširila se iz Münchena, gdje je isti pokret osnovan 1892., a iste godine se pojavlja u Berlinu. Umjetnici su bili okupljeni oko časopisa *Ver Sacrum*. Pokret je označilo raskidanje s akademijom koja je još uvijek zahtjevala konzervativne metode i tehnike, dok je *Sezession* zagovarala okretanje novoj umjetnosti i društvu te slikarstvo i skulpturu stavljala na vrh, a dekorativne umjetnosti na niži nivo.¹⁸

Kao osnovne značajke secesije možemo navesti vegetabilne i geometrijske motive, vijugave i izdužene linije, plošnost i stilizaciju te traženje motiva i uzora u umjetnosti drevnih bliskoistočnih kultura. U Hrvatskoj secesija nije pronašla vrlo povoljno tlo, premda imamo najviše primjera vjerojatno u arhitekturi, no secesija se nije previše manifestirala u slikarstvu i

¹⁵ Paul Gauguin (1848. – 1903.) francuski je slikar, grafičar i kipar postimpresionizma i simbolizma koji je u svojim radovima iskazivao „primitivnu“ ekspresiju duhovnog i emocionalnog stanja. Prijateljevao je s van Goghom, a kasnije je otišao na Tahiti gdje traži pravu srž primitivnog preuzimajući tamošnje motive. Utjecao je na avangardu ranog 20. st. Najpoznatiji mu je rad *Odakle potječemo? Što smo? Kamo idemo?* iz 1897. – Cooper, Douglas. Paul Gauguin, <https://www.britannica.com/biography/Paul-Gauguin>, (posjećeno 23.5.2020.)

¹⁶ Davies, Penelope J. E. i dr. 2013. (bilj. 4): str. 905

¹⁷ Gustav Klimt (1862. – 1918.) najpoznatiji je predstavnik bečke secesije i jedan od najpoznatijih predstavnika austrijske umjetnosti u cjelini. Nakon akademskog školovanja i stvaranja u duhu starog akademizma, Klimt se potpuno okrenuo novome stilu: secesiji, kojeg je prvi puta primijenio u slikanju murala bečkog *Burgtheatra* 1888. i *Kunsthistorisches Museuma*, Klimt je počeo koristiti zlatnu pozadinu pod utjecajem mozaika iz Ravenne. Najpoznatiji rad mu je svakako *Poljubac* iz 1908./9. i cjelina *Beethovenov friz* iz 1902. u zgradi *Sezession* – The editors of Encyclopaedia Britannica, Gustav Klimt, <https://www.britannica.com/biography/Gustav-Klimt>, (posjećeno 23.5.2020.)

¹⁸ Davies, Penelope J. E. Op. cit, str. 924 – 925

kiparstvu. Od domaćih slikara koji su najbolje primijenili novi stil možemo navesti Tomislava Krizmana (1882. - 1955.)^{19, 20}

3. Prilike u hrvatskoj umjetnosti na prijelazu stoljeća

Hrvatska je u drugoj polovini 19. st. još uvijek u sastavu Austro-ugarske monarhije pod banom Khuenom Héderváryjem i u to vrijeme dolazi do negodovanja oko pripajanja djelova Mađarskoj, a važna je i okrenutost Budimpešti. Pojedini unutarnji poslovi poput „bogoštovja“ zadržali su određenu autonomiju, što je umjetnosti omogućavalo donekle slobodu. Odjel „bogoštovja“ vodio je Isidor Kršnjavi (1845. – 1927.)²¹ koji se zalagao za akademski historizam, vjerojatno i zato što je ovo područje bilo konzervativno.²²

Počevši s književnošću, i naša se umjetnost u pojavu novog stila simbolizma, u suprotnosti s realizmom pa i impresionizmom. Više nije bilo važno realno opažanje ili hvatanje trenutka, već bijeg u nešto nadnaravno. Predmetima, odnosno motivima je valjalo dati i simbolističko značenje, oni pored svoje namjene imaju i svrhu postojanja pa tako svaki od njih iza svoje prave namjene krije i neku poruku. Važan preokret dogodit će se dolaskom Vlahu Bukovca (1855. – 1922.)²³ iz Pariza 1893. koji sa sobom donosi nove trendove iz Francuske, no kasni

¹⁹ Tomislav Krizman (1882. – 1955.) bio je hrvatski slikar i grafičar na prijelazu stoljeća. Jedan je od osnivačadruštva likovnih umjetnika *Medulić* i osnivač *Proljetnog salona* 1916. Slikarstvo i grafiku je učio kod Bele Čikoša Sesije i M. Cl. Crnčića, a studirao je i na bečkoj Akademiji odakle je i povukao secesiju kao glavni izraz u svojim radovima. Najpoznatiji mu je rad *Jesen* iz 1904. - Tomislav Krizman. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=34071>, (posjećeno 23.5.2020.)

²⁰ Secesija. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=55127>, (posjećeno 23.5.2020.)

²¹ Isidor Kršnjavi (1845. – 1927.) bio je hrvatski povjesničar umjetnosti, slikar i kulturni djelatnik koji je u Beču završio filozofiju i povijest umjetnosti, a slikarstvo studirao na bečkoj i Münchenskoj Akademiji. „Potaknuo je osnivanje Društva umjetnosti (1878.), Muzeja za umjetnost i obrt (1880.) i Obrtne škole (1882.).“ Vodio je Odjel za bogoštovlje i tako je uvelike uveo mnogo promjena u školstvu, ali i umjetnosti želeći istaknuti klasične, kršćanske i humanističke vrijednosti hrvatske kulture. - Isidor Kršnjavi. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=34241>, (posjećeno 23.5.2020.)

²² Gamulin, Grgo. 1995. *Hrvatsko slikarstvo na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće*. Naprijed. Zagreb. Str. 26,28,11

²³ Vlaho Bukovac (1855. – 1922.) najpoznatiji i najproslavljeniji hrvatski umjetnik druge polovine 19. i početka 20. st. Nekoliko je godina djetinjstva proveo u Americi, a nakon povratka u domovinu, odlazi u Pariz gdje će studirati slikarstvo kod Alexandera Cabanela.

s donošenjem pariških utjecaja. Iste će godine biti organizirana velika Bukovčeva izložba u zgradi Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, a o ovoj izložbi ostavio je komentar Šandor Ksaver Đalski kao o neviđenoj izložbi, putpuno novoga svjetla. I sljedeće će godine biti organizirana nova Umjetnička izložba u istoj zgradi, gdje će Bukovac izložiti *Gundulićev san* u bogatom koloritu i poštivanjem akademizma. Iz drugoga smijera, točnije iz Münchenskog kruga, Bela Čikoš Sesija (1864. – 1931.)²⁴ donosi drukčije utjecaje pa tako plenerizam i impresionizam u hrvatskoj umjetnosti počinju već početkom 90-ih godina 19. st. čime se potvrđuje moderna hrvatska umjetnost od 1893. godine.²⁵

Bukovac, premda je želio iz Pariza prenijeti Moneta i ostale impresioniste, više donosi umjetnost Williama Bouguereau (1825. – 1905.)²⁶, dakle akademski crtež s impresionističkim bojama kako bi se publika navikla na novi stil. 1890. godine će Isidor Kršnjavi napisati brošuru *Kritička razmišljanja* u kojoj iznosi svoje neshvaćanje o temeljima novog impresionizma.²⁷

1868. godine u Zagrebu će biti osnovano hrvatsko umjetničko društvo pod nazivom *Društvo umjetnosti* čiji je glavni osnivač i voditelj bio Isidor Kršnjavi. Glavni program je bio okrenut narodnom i umjetničkom obrtu. 1880. godine osnovat će *Muzej za umjetnost i obrt*, a tek dvije godine kasnije i *Obrtnu školu*. Zagrebačka likovna scena toga vremena bila je u sukobu između starih i novih umjetnika: Isidor Kršnjavi i Nikola Mašić nasuprot novih umjetnika

Povratkom iz Pariza 1893. donosi nove trendove i postaje središnja ličnost zagrebačke umjetničke scene i utjecajem *zagrebačke šarene škole*. - Vlaho Bukovac, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=10081>, (posjećeno 23.5.2020.)

²⁴ Bela Čikoš Sesija (1864. – 1931.) je hrvatski slikar koji je završio Akademiju u Beču s posebnom specijalizacijom za povijesno slikarstvo pa su mu i teme vezano uz mitologiju, ali i djela kasične književnosti. U početku stvara pod utjecajem Akademije, kasnije će se prikloniti koloritu Vlahu Bukovca, a ona i utjecaju secesije. Podučavati će Slavu Raškaj. - Bela Čikoš-Sesija, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=13385>, (posjećeno 23.5.2020.)

²⁵ Gamulin, Grgo. (bilj. 22), str. 5 – 32

²⁶ William-Adolphe Bouguereau (1825. – 1905.) bio je francuski slikar kao dominantna akademskog slikarstva druge polovice 19. st. Studirao je na Akademiji lijepih umjetnosti u Parizu i nagrađen Prix de Rome 1850. godine. Popularan je po svojim slikama mitološke i alegorijske tematike, ali i po portretima karakterističnog realizma. Bio je jedan od ključnih osoba koje su odbile nove umjetnike impresionizma u Salon. - The editors of Encyclopaedia Britannica, William-Adolphe Bouguereau, <https://www.britannica.com/biography/William-Adolphe-Bouguereau>, (posjećeno 28.5.2020.)

²⁷ Peić, Matko. 2005. *Slikari naših ljudi i krajeva – Slava Raškaj i Nikola Mašić*. Dom i Svijet. Zagreb. Str. 54 – 55

Roberta Auera (1873. – 1952.)²⁸, Ive Bauera, Mencija Clementa Crnčića, Otona Ivekovića, Ferde Kovačevića, Branka Šenoe i Ivana Tišova (1870. – 1928.)²⁹. Vlaho Bukovac s nekolicinom umjetnika koji su bili članovi Društva, među kojima su bili Bela Čikoš Sesija, Robert Auer, Ivan Tišov i dr. iz skupine „novih“ istupit će iz istoga i 1897. osnovati *Društvo hrvatskih umjetnika* s ciljem promicanja novih umjetničkih ciljeva. Na čelu novoga društva biti će Vlaho Bukovac, Robert Frangeš-Mihanović (1872. – 1940.)³⁰ i Rudolf Valdec (1872. – 1929.)³¹. Sljedeće godine, 1898. organizirat će Hrvatski salon i tako naznačiti početak hrvatske moderne.³²

Izložba, tek kasnije prozvana Hrvatski salon, u novoizgrađenom Umjetničkom paviljonu u Zagrebu biti će održana od 15. prosinca 1898. do 10. ožujka 1899. godine. Između ostalih umjetnika koji su izlagali na ovoj izložbi, biti će pozvana i Slava Raškaj. Ona će izložiti više

²⁸ Robert Auer (1873. – 1952.) hrvatski je slikar koji se školovao u Zagrebu, Beču i na Münchenskoj Akademiji, a u Zagrebu je otvorio prvu privatnu umjetničku školu 1897. godine. Stvara pod utjecajem Münchenskog akademizma i u duhu secesije. Zanimljivi će biti njegovi radovi za časopis *Vienac* u proljetnom izdanju 1898. kad će raditi slične vinjete poput Slave Raškaj. - Robert Auer, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=4573>, (posjećeno 24.5.2020.)

²⁹ Ivan Tišov (1870. – 1928.) hrvatski slikar koji se školovao u Zagrebu, na Kunstgewerbeschule u Beču, na Münchenskoj Akademiji, a jedno vrijeme i u Parizu. Stvarao je u duhu historicizma, kasnije i pod utjecajem Vlaho Bukovca. Radio je niz dekorativnih kompozicija u raznim kulturnim ustanovama i crkvama pod zaštitom I. Kršnjavoga. Nakon povratka iz Pariza okreće se simbolizmu. S B. Čikošem Sesijom inicirat će pristup Slave Raškaj u zagrebačke umjetničke krugove. - Ivan Tišov, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=61471>, (posjećeno 24.5.2020.)

³⁰ Robert Frangeš-Mihanović (1872. – 1940.) hrvatski je kipar koji se školovao u Beču i Parizu gdje je bio u doticaju s Augusteom Rodinom. Utemeljiti će u Zagrebu prvu ljevaonicu bronze i dovesti prve ljevače. Značajan je začetnik hrvatskoga medaljarstva, a zajedno s R. Valdecom i R. Frangešom-Mihanovićem utemeljitelj modernog hrvatskog kiparstva. - Robert Frangeš-Mihanović, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=20410>, (posjećeno 24.5.2020.)

³¹ Rudolf Valdec (1872. – 1929.) hrvatski kipar koji se školovao u Zagrebu, Beču i Münchenu, a u početku radi kipove pod utjecajem bečke secesije. Autor je mnogih javnih skulptura i nadgrobne plastike. - Rudolf Valdec, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=63690>, (posjećeno 24.5.2020.)

³² Hrvatsko društvo likovnih umjetnika. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=70463>, (posjećeno 24.5.2020.)

akvarela, a osim toga imala je i čast predati buketić banu Khuenu Hedervaryju u znak otvorenja Umjetničkog paviljona.³³

Iste će godine Ivo Pilar (1874. – 1933.)³⁴ izdati svoju brošuru *Secesija* u kojoj iznosi glavni zahtjev umjetnicima: „Trebaju nova umjetnost, koja odgovara našem vremenu.“ Osim toga, navodi i četiri osnovna principa secesije: apsolutna sloboda umjetničkog stvaranja, pojednostavljenje vanjskih formi, obogaćenje umjetničkog sadržaja i umjetnost koja je dostupna cijelom puku.³⁵

4. Život i umjetničko stvaralaštvo Slave Raškaj

Slikarstvo Slave Raškaj trebali bismo razmatrati iz više aspekata: iz povijesnog, povijesno-umjetničkog i psihološkog.³⁶ Stoga je prije svega važan detaljan, koliko je to moguće, uvid u njen život i osobnu preobrazbu iz seoske djevojke u umjetnicu čiji je rad i školovanje isključivo vezan uz domovinu.

Obitelj plemića Raškajevih prvi se puta spominje u knjizi krštenih iz vivodinske župe (Vivodina je manje mjesto pored Ozlja), gdje se spominje Vjekoslav pl. Raškaj koji je bio Slavin djed. Obnašao je dužnost prisjednika Banskog stola i po zanimanju pravnik, a radio je u Jaski pored Zagreba.³⁷

O njegovu važnom položaju možemo zaključiti i zbog prijateljavanja s hrvatskim političarom Antom Starčevićem. O plemićkoj lozi govori i grb Raškajevih koji je na sebi prikazuje plavo i sivo hrastovo lišće, zlatni oklopnik i bijelu rijeku koja razdvaja zvijezdu i mjesec.³⁸

Vjekoslav (mlađi) je imao dva sina: Slavoljuba i Vjekoslava. Slavin otac Vjekoslav, koji je bio općinski bilježnik, oženio se Olgom rođ. Pfeiffinger, a ona je vodila poštu u Ozlju, što se

³³ Peić, Matko. 2005. (bilj. 27), str. 60

³⁴ Ivo Pilar (1874. – 1933.) bio je hrvatski političar, odvjetnik i publicist, a uz to i jedan od pokretača hrvatske moderne. Zauzima se za kulturnu i društvenu modernizaciju Hrvatske. – Ivo Pilar (1874. – 1933.), *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=48233>, posjećeno 28.5.2020.

³⁵ Gamulin, Grgo. (bilj. 22), str. 36

³⁶ Poklečki Stošić, Jasminka; Stergar, Branka. 2008. *Slava Raškaj, retrospektiva. Katalog izložbe: 29.5.2008. – 3.8.2008.* Galerija Klovićevi dvori. Kratis. Zagreb. Str. 20

³⁷ Isto, str. 235

³⁸ *Slava Raškaj – U povodu 140. obljetnice rođenja Slave Raškaj.* 2017. Priredio Bezjak, Stjepan. Hrvatski velikani. Plivačica d.o.o., Vinkovci. Str. 3

smatralo uglednim položajem ondašnjeg društva. Obitelj je duži period živjela u Ozlju. Vjekoslav i Olga imali su troje djece. Najstarija je bila Paula rođena 1875. godine po zanimanju učiteljica u Ozlju i Orahovici. Kasnije se udala za Šandora Fitzu i s njim odlazi u Budimpeštu. Najmlađi sin Juraj rođen je 1880. godine i također pravnik koji će živjeti u Srijemskim Karlovcima, a bio je Slavin omiljen pratilac i model. Srednje dijete bila je Slava Raškaj, krštena imenom Friderica Slavomira Olga, a rođena 2. siječnja 1877. godine u Ozlju. Rodila se gluhonijema, a već u djetinjstvu su primijetili da se često povlačila u sebe i bježala od igre s drugom djecom, zbog čega su ju već u mladim danima smatrali neobičnom. Prema izvještajima Raškajevih prijatelja i poznanika, posebno prijateljice Milice Horvat, saznajemo iz izjave da je Slava već kao dijete bila vrlo ozbiljna i često je provodila vrijeme u vrtu iza pošte gdje je znala provesti sate sjedeći u razmišljanju. Druga prijateljica Raškajevih također iznosi kako je Slava nerijetko provodila vrijeme u tišini i često crtajući. Zbog svog dobrostojećeg položaja, Raškajevi su posjedovali pomodni bidermajerski namještaj u koji je Slava oštrim predmetima znala urezivati ili slikati razne biljne i životinjske motive te japanska slova, ili je znala hukati u ogledalo gdje bi onda prstom ucrtavala motive leptira i ruže, što saznajemo iz izvještaja prijateljice Vilme Juratić, rođ. Fortuna. Od nje je Matko Peić, koji je prvi detaljno opisao Slavinu biografiju, saznajemo i o Slavinoj obitelji i kući. Njenu je monografiju Peić objavio 1957., kad je vjerojatno i bio u posjetu Ozlju i na mjestu gdje se nalazila kuća obitelji Raškaj.³⁹

Kako saznajemo ona je srušena početkom 20. stoljeća jer je zemljište otkupio šumar Schlicht, koji je bio šumar plemića Thurn und Taxis⁴⁰, a koji su u to vrijeme posjedovali Stari grad Ozalj. Na tome je mjestu Schlicht dao sagraditi zgradu u kojoj je danas smještena šumarija.⁴¹

Na tome je mjestu 1957. Peić vidio da je ostao jedino drvored akacija koji je Slava bila naslikala u dva navrata, jedna verzija koja je slikana u zimi, a koja je bila u vlasništvu Julija Čikoša u Rijeci, a druga u ljeti. Peić također opisuje Ozalj kao pogodno mjesto s pejzažom za akvareliste zbog svojih vidika i same rijeke Kupe koja odaje svoju bistrinu i jasnoću, a Stari

³⁹ Peić, Matko. 2005. (bilj. 27), str.15 – 21, 27

⁴⁰ Thurn von Taxis je njemačka plemićka obitelj porijeklom iz Bergama koja svoje korijene vuče još od 13. st.. U ovome kontekstu govorimo o udovici kneza Maksimilijana Antona Lamoralu (1831. – 1867.), Heleni (1834. – 1890.) koja je 1872. godine od grofova Batthyányu kupila posjed Staroga grada u Ozlju. Stari grad je nasljedio njezin sin Albert (1867. – 1952.) koji će posjedovati dvorac do 1927. kad će ga darovati *Društvu Hrvatskoga Zmaja*, - Thurn und Taxis. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=61233>, (posjećeno 24.5.2020.)

⁴¹ Hrvatski velikani. (bilj. 37)

grad Ozalj koji se nalazi na uzdignutoj stijeni i pogledi koji s njega sežu u dolinu, najbolje je dočaran u akvarelima Slave Raškaj.⁴²

Slava Raškaj, kako navodi Peić, može svoj talent zahvaliti majci Olgi koja je i sama znala ponešto nacrtati i bila vrlo inteligentna, prema izvještaju brata Jurja. Osim Slave, slikala je i njezina sestra Paula, tek nekoliko radova iz spomenara ili pokloni za obitelj i prijatelje. Obitelj Raškaj, pošto je imala sredstava, poslala je Slavu 1885., kad je imala 8 godina, u školu u bečki zavod za gluhoonijeme (njem. *Taubstummeninstitut*). Rastanak, koji joj je vrlo teško pao, obilježilo je pozdravljanje sa svakom biljkom u vrtu koja joj je pomogla podnijeti samoću. Dolazak u novu bečku okolinu bio je vrlo težak s obzirom na to da je Slava vrlo često tražila mir u prirodi i bila sama. U Beču je Slava provela 7 godina, a upravo tamo nastala su tri crteža perom iz 1892. godine: *Profil viteza* (crtež izgubljen), *Oklop i oružje I* i *Oklop i oružje II*. Crteži su slikani u obliku vinjeta u vidu blagih zaobljenih linija. Kad se vratila u Ozalj, Slava je sa sobom donjela i malu mapu u kojoj su se nalazili crteži u „Dürerovom stilu“⁴³, koji su prikazivali studije cvijeća i životinja. Mapu je posjedovala jedna obitelj u Zagrebu, onda je izgubljena, a potom i uništena u požaru. Takvi slični poneki radovi ostali su i danas u takozvanoj Maloj mapi, a čuvaju se u Rijeci u Muzeju moderne i suvremene umjetnosti, dok je dio bio kod rođakinje Sande Raškaj u Srijemskim Karlovcima.⁴⁴

U Grazu se u to vrijeme školovala i Jelka Struppi Wolkenberg (1872. – 1946.)⁴⁵ također u Zavodu za gluhoonijeme. Prema njenim sačuvanim radovima, možemo zaključiti da je i Slava učila crtati sadrene kipove kredom ili ugljenom kao što je to Jelka radila u Grazu. Slavini radovi nažalost nisu ostali sačuvani.⁴⁶

⁴² Peić, Matko. Op. cit, str. 14 – 15

⁴³ Albrecht Dürer (1471. – 1528.) bio je najpoznatiji njemački umjetnik koji je djelovao u razdoblju njemačke renesanse. Bavio se slikarstvom i grafikom, a uglavnom je slikao oltarne pale ili slike religijske tematike, nekoliko portreta i autoportreta. U ovome kontekstu posebno su nam zanimljivi njegovi akvareli: *Zec* iz 1502. i *Veliki busen trave* iz 1503., studije kakve će raditi i Slava Raškaj u istoj tehnici – Ruhmer, Eberhard. Albrecht Dürer, <https://www.britannica.com/biography/Albrecht-Durer-German-artist>, (posjećeno, 24.5.2020.)

⁴⁴ Peić, Matko. 2005. (bilj. 27), str. 22 – 26

⁴⁵ Jelka Struppi Wolkenberg (1872. – 1946.) bila je također gluhoonijema hrvatska slikarica koja se školovala u Zavodu za gluhoonijeme u Grazu, a kasnije završila bečku i münchensku Akademiju. Slikala je portrete i mrtve prirode u akademskom stilu i također sudjelovala na Hrvatskom salonu 1898. godine – Galerija Divila. Zagreb. <http://galerijadivila.hr/jelka-struppi-wolkenberg-hr-hr/>, (posjećeno 24.5.2020.)

⁴⁶ Poklečki Stošić, Jasminka; Stergar, Branka. 2008. (bilj. 35), str. 22

Crteži koji su nam ostali sačuvani prikazuju razno cvijeće: tulipane, šeboje, dalije, ruže, zimzelen, cvjetove ivančice i dr., Ovdje nam je posebno zanimljiva riječka mala mapa u kojoj se nalaze i frizovi s cvijećem: visibabe, koprive i ciklame kao ornamentalni frizovi s ponavljanjem stiliziranih motiva poput pravih secesijskih dekorativnih prikaza. Slični radovi pojavljuju se i kod učenica stručne škole u Školskom muzeju u Zagrebu prema čemu možemo zaključiti da ih je Slava mogla vidjeti. Autorice kataloga izložbe iz 2008. navode da je Slava pohađala Tečaj za risanje ili umjetno obrtno slikanje u Kraljevskoj zemaljskoj ženskoj stručnoj školi koji su vodili Marija Hribar i Ivan Bauer koji su naveli da je Slava bila marljiva i izvrsna u slikanju (1897. sačuvan *Tanjur s glavom djevojke na zlatnoj pozadini* u Muzeju za umjetnost i obrt) pa je tada mogla i raditi ovakve ornamentalne frizove. Još prije, 1890. godine sačuvan nam je nepotpun crtež *Vjera, ufanje i ljubav*, koji je Slava naslikala s 13 godina, gdje se inspirirala fotografijom prijateljica prilikom svete potvrde.⁴⁷ (Autorice izložbe iz 2008. ovaj pak crtež datiraju u 1900. godinu)⁴⁸ 1893. godine nastaju i slike *Tulipan* i *Četiri tulipana* s vjernim prikazom anatomije biljke.⁴⁹

Nakon povratka iz Beča u rodni Ozalj, Slava je naslikala nekoliko akvarela koji su po svom prikazu psihološki zanimljivi zbog toga što izgledaju poput dječjih crteža, vidi se da je neovladana tehnika s gustim potezima i gvašom. Posebno su nam zanimljiva dva rada: *Kupa kod Ozlja* i *Djevojčica sa psom u šumi*, gdje možemo motiv psa shvatiti kao simbol samoće. A povratkom iz Beča počinju i njene najplodnije slikarske godine, s posebnim naglaskom na 1899. i 1900. Slavini roditelji shvaćali su njeno početno zanimanje za slikarstvo kao neozbiljno, no nisu je htjeli odvrćati od onoga što voli. Iz jednog izvještaja saznajemo kako je obiteljska prijateljica Barbara Lukšić došla kod Raškajevih na dohranu pošto je postala udovicom, a nije imala djece. Njezin dolazak, Raškajevi su vidjeli kao priliku da Slavu odvrate od slikarstva, pa ju je B. Lukšić počela podučavati vesti goblen, što se Slavi nije sviđjelo. Možda i zato što nije voljela raditi po nečijoj šabloni, već prema vlastitoj ideji. Iz tog razdoblja sačuvan je i pastel s prikazom goblenskog pribora. Slava je i crtala *Portret Barbare Lukšić* olovkom, rad koji se nalazio u vlasništvu Anke Krizmanić u Zagrebu.⁵⁰

U Ozlju je u to vrijeme bio zaposlen učitelj Ivan Muha zvan Otoić koji je prijateljevao s Raškajevima. U jednom posjetu obitelji zamijetio je Slavin potencijalni slikarski talent, a

⁴⁷ Isto, str. 21

⁴⁸ Poklečki Stošić, Jasminka; Stergar, Branka. 2008. (bilj. 35), str. 254

⁴⁹ Hrvatski velikani. (bilj. 37), str.6

⁵⁰ Peić, Matko. 2005. (bilj. 27), str. 28

pošto je bio prijatelj Vlahu Bukovcu, mislio je da bi ju mogao podučavati slikanju. Na Otoićev savjet, Slava odlazi u Zagreb 1895. gdje će boraviti kod Otoićevih pošto je učitelj postao novi ravnatelj Zavoda za odgoj gluhoj djece. Otoićevi imaju u posjedu vitrinu s raznim zanimljivim stvarima, koje će kasnije postati motivi Slavinih mrtvih priroda, a Lenka Otoić će često boraviti sa Slavom dok će slikati na otvorenom i pomagati joj nositi pribor. Prema Slavi se uvijek odnosila kao prema vlastitom djetetu, jer ona i Ivan nisu imali djece. No, Slavu neće podučavati Bukovac, jer je navodno rekao, kako navodi Peić, da nema vremena za nove učenike i da je zauzet narudžbama zagrebačkih dama. Otoić je drugu priliku za učitelja slikarstva vidio u Beli Čikošu Sesiji.⁵¹

Bela također isprva nije bio oduševljen što će morati podučavati Slavu, čak je navodno bio izjavio: „Kaj će meni učenik i još k tome žensko!“, no na kraju ju je ipak uzeo pod svoj nauk.⁵²

Grgo Gamulin (1910. – 1997.)⁵³ opisuje Sesiju kao našeg najintrovertiranijeg umjetnika sanjarskog i konzervativnog duha koji se školovao na bečkoj Akademiji. Nakon studijskog putovanja u Italiju nastavlja studij u Münchenu 1892./93. gdje će obaviti temeljni studij historijskog slikarstva. Baš tih godina Vlahu Bukovac donosi nove utiske iz Pariza, a taj novi stil imao je i utjecaja na Čikoša Sesiju koji će 1893./94. putovati u Italiju i zadržati se u Bosco Tre Case gdje će pronaći pravu svjetlost plenerizma. U tom će duhu nastati njegove slike *Vezuv* i *Vezuv s opservatorijem* koje Gamulin opisuje kao protosecesijske⁵⁴

Čikoš Sesija posjedovao je u svome ateljeu Bukovčevu sliku koja je prikazivala buket cvijeća, što je Slavu očarala svojim bojama. Čikoš, kad je vidio prve Slavine crteže, ostao je zatečen nježnošću njezina poteza olovkom. Počeo ju je školovati klasičnim putem, gdje su se na prvim satovima vježbali crteži odljeva u gipsu. Smatrao je kako je bitno svladavanje anatomije, što Slavi baš i nije polazilo za rukom, jer je više bila orijentirana na slikanje biljnih

⁵¹ Isto, str. 29 – 30

⁵² Poklečki Stošić, Jasminka. 2008. Nepoznata Slava iz privatnih kolekcija. // *Jutarnji list*, 26.4.2008., Zagreb

⁵³ Grgo Gamulin (1910. – 1997.) bio je hrvatski povjesničar umjetnosti, likovni kritičar i književnik. Bio je jedan od utemeljitelja suvremene hrvatske povijesti umjetnosti. Poglavitito je proučavao talijansko slikarstvo od 13. do 18. st. i hrvatsko slikarstvo od 14. do 20. st. U svojim se raspravama bavio manirizmom, Münchenskim krugom, problemima renesanse i baroka u Hrvatskoj. Njegovi nam pregledi povijesti umjetnosti u Hrvatskoj daju jasan i prikaz nacionalne umjetničke scene. – Grgo Gamulin, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=21189>, (posjećeno 28.5.2020.)

⁵⁴ Gamulin, Grgo. 1995. (bilj. 22.), Str. 79,87

motiva i pejzaža. Čak iz jednog izvještaja Milice Horvat, koja je u to vrijeme bila supruga ravnatelja Zavoda za slijepe, saznajemo da je Slava u sobi imala jedan gipsani odljev ruke i atlas anatomije prema kojem je učila slikati i savladati anatomiju pa je bila očajna zbog toga što joj nije išlo. Osim toga Čikoš Sesija na prvim ju je satovima podučavao i slikanju u ulju, iz toga je razdoblja primjerice slika u ulju *Vaza s božurima* iz 1898., gdje se Slava vjerojatno ugledala na Bukovčevu sliku iz ateljea. U slici *Seljenka iz Ozlja* iz 1899. vidi se također snažan utjecaj Čikoševe tamne pozadine iz koje se naglašava središnji motiv. Također po uzoru na tamne Čikoševe pozadine, Slava je bila naslikala i *Ozaljsku noć* gdje je istaknula tek jedan detalj: svjetlo u prozoru zvonareve kuće. Ipak najbolji slikarski *genré* u kojem je Slava u akvarelu mogla pratiti Čikoša, bile su mrtve prirode koje su za vrijeme školovanja više služile kao vježba: *Mrtva priroda s morskom zvijezdom*, *Mrtva priroda sa školjkom i lepezom*, *Tintarnica i pisma*, sve redom iz 1898. Već se u radovima koji su nastali sljedeće 1899. godine vidi korak dalje u Slavinom slikarstvu, gdje u svoje radove sve više počinje unositi i ekspresiju. Takav jedan rad je i *Stručak potočnica*. Ovdje zamjećujemo i odmak od Čikoševe tamne pozadine. Čikoš će Slavi pokazati i svoje akvarele koje je radio kao mlađi, posebno one kad je putovao u Italiju. Posebno je se dojmio njegov stari grad na Trsatu koji ju je podsjećao na Stari grad Ozalj, a njegove slike Drave u Osijeku, podsjetile su ju na Kupu u Ozlju, kao i stari mlinovi na mlinove uz Kupu. Ovdje govorimo o Čikoševu slikarstvu van „crnih ulja“, posebno u radovima nastalim u Italiji primijenio je novo svjetlo. Tada je izgleda Slava pobudila volju za promatranjem Kupe i širih pejzaža pa će sve više slikati na otvorenom gdje dolazi do promjene u postavljanju i drugih motiva: slika žive plodove na grani i cvijeće koje nije u vazi, već u svom originalnom staništu, posebno serija lopoča, na koju ću posebno obratiti pažnju u kasnijem dijelu. „Žive mrtve prirode“ odlikovat će i kineska i japanska prostorna estetika. 1897. godine nastat će *Tanjur s profilom djevojke i grančicom breskve u cvatu*. Prema tome možemo zaključiti i o zanimanju Slave Raškaj za primijenjenu umjetnost s popularnim dekorativnim elementima japanske i kineske umjetnosti.⁵⁵

Kako je Slavi ponestajalo prostora za rad u njenoj sobi, Ivan Otoić uvidio je potrebu za ateljeom. Zavod za odgoj gluhoonijeme, čiji je bio ravnatelj, nekada je bio bolnica koja je u podrumu imala mrtvačnicu. Taj će prostor biti prenamijenjen za Slavin atelje gdje će naslikati većinu mrtvih priroda, a u ovom ateljeu odisat će melankolija i hladnoća pa će Slava naravno više voljeti plenerizam, odnosno slikanje na otvorenom. Tako je često s Lenkom odlazila u Botanički vrt ili u Park Maksimir te Ksaver. U ateljeu je nastao portret djevojčice u

⁵⁵ Peić, Matko. 2005. (bilj. 27), str. 32 – 40, 47 – 48

impresionističkom tonu pod nazivom *Portret gluhoj djevojčice* 1899. godine na čijoj poleđini nalazimo sljedeće: Vera Papić Lončarić iz Selca u Primorju, učenica Zem. zavoda za gluhoj, *Risala: Slava pl. Raškaj gluhoj umjetnica*, jedan od rijetkih radova koji sadrži i zapis na poleđini, a izjavom da je gluhoj, kao da psihološki portretira sebe. Još jedan rad koji u sebi ujedinjuje impresionistička i simbolistička obilježja. Osim ove djevojčice, u psihološkom tonu radit će i portrete obitelji.⁵⁶

Jedan od prvih velikih uspjeha Slave Raškaj bio je 1898., uz Hrvatski salon o kojem će biti riječi kasnije, poziv na ilustracije za travanjski broj časopisa *Vienac*. Svojim su radovima među ostalima sudjelovali i slikari Artur Oskar Aleksander (1876. – 1953.)⁵⁷, Robert Auer, Vlaho Bukovac, Bela Čikoš Sesija, Oton Iveković (1869. – 1939.)⁵⁸ te kipari Rudolf Valdec i Robert Frangeš Mihanović. Novi broj zamišljen je kao svojevrsni *Gesamtkunstwerk*. U svojim je crtežima iznjela sjećanja na proljetni pejzaž iz djetinjstva i to tehnikom poput japanskih crtača. Slava je priložila sljedeće radove: *Vrbine mace i ljeskine rese, Friz stiliziranog cvijeća, Čamac u šašu, Labud, Ptica na grani, Ljiljani, Šaš i mušice, Stilizirane latice i Pejzaž s čamcem*.⁵⁹

⁵⁶ Isto, str. 37 – 42

⁵⁷ Artur Oskar Aleksander (1876. – 1953.) bio je hrvatski slikar koji se školovao u Parizu i Beču. Prvo je uglavnom slikao portrete u duhu impresionizma, a onda se više okrenuo poentilizmu u kojem je stvarao mrtve prirode, pejzaže i aktove. Kasnije se u svojim radovima približio i stilu secesije. – Artur Oskar Aleksander, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=1547>, (posjećeno 28.5.2020.)

⁵⁸ Oton Iveković (1869. – 1939.) bio je hrvatski slikar koji se školovao u Zagrebu, Beču, Münchenu i Karlsruheu. Najveći je predstavnik hrvatske moderne u vidu povijesnog slikarstva pa je uglavnom slikao scene iz hrvatske povijesti. Slikao je u duhu zagrebačke šarene škole s elementima poentilizma. –iz: Oton Iveković, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=28225>, (posjećeno 28.5.2020.)

⁵⁹ Peić, Matko. 2005. (bilj. 27), str. 63 – 64

Slava Raškaj, *Labud*,
za travanjski broj časopisa *Vienac*, 1898.

Zbog svoje dekorativnosti, Slavine su ilustracije bile vrlo dobre za ilustriranje časopisa. U njima prevladavaju, kao što se može zamijetiti iz naziva, pretežno biljni motivi što je i bila karakteristika novog strujanja secesije, posebno pod utjecajem bečkog i njemačkog florealizma. Robert Auer priložio je također slične radove poput *Slave*. U njihovim radovima vidljiva su karakteristična obilježja secesije: izdužena vertikalna linija, biljni motivi koji su bez antičkih i klasicističkih obilježja, stiliziranost, linearnost i snažan odjek japanske i kineske umjetnosti te k tome plošno tretiranje motiva. Autorica navodi kako je najbolji crtež s prikazom labuda zbog svog vrlo usko tretiranog kadra, ali i zbog samog motiva labuda koji je bio jedan od secesijskih motiva.⁶⁰

⁶⁰ Uskoković, Jelena. 1977. Slava Raškaj i secesija za *Vienac*, // *15 dana br. 8*. Zagreb. Str. 6. – 8.

Slavini crteži za Vienac, među ostalima, mogu se uspoređivati s onima u ranijim brojevima bečkog časopisa koji je pratio novu secesiju, Ver Sacruma.⁶¹

Osim japanske i kineske umjetnosti, u secesiji se traže inspiracije i u antičkoj Grčkoj, Bizantu, islamskoj umjetnosti i u narodnoj umjetnosti, odnosno u narodnim ukrasima. Slava se ipak ovdje pokazala kao najdosljednija i najsamostaljnija sa svojim „intimnim isječcima iz prirode“.⁶²

Pošto je Čikoš Sesija bio često odsutan na putovanjima, Slava je u to vrijeme pokušavala naslikati što više radova kako bi ih kasnije mogla pokazati svome učitelju. Tako je primjerice putovala u Mariju Bisticu, gdje je Čikoševa supruga imala rođake i gdje je i sam slikao (*Zagorske kuće* iz 1890.) pa je Slavi bilo drago što je i ona mogla slikati gdje i njen učitelj. Tamo su nastali radovi *Pejsaž sa seljačkim kućama I.* i *Pejsaž sa seljačkim kućama II.* 1900. godine. Također je putovala i u Trakošćan, *Trakošćan I.* iz 1899., u Lovrećan, Sutinsko i Zlatar kod rodbine s prijateljicom Idom Batušić što saznajemo iz pisma 1889. Također saznajemo da je rodbina kod koje je putovala imala mnogo cvijeća u vrtu i starina koje su Slavi također mogle poslužiti kao motivi za slikanje. Iz Zlatara nam je ostao sačuvan i rad *Vodopad u Zlataru* iz 1899. Putovala u Orahovicu gdje je radila sestra Paula, tamo je nastao rad *Orahovica* iz 1899. A putovala je i u Opatiju u dva navrata, *Motiv iz Opatije* 1899. i *Opatija II.* iz 1900. te kod brata u Srijemske Karlovce.⁶³

Posebno će zanimljivo biti ovo drugo putovanje u Opatiju kada je putovala s majkom, nakon navodne ljubavne veze s Čikošem. (Ljubavna veza između dvoje umjetnika posebno se našla kao glavna tema filma *Sto minuta Slave*.)⁶⁴ Takav čin putovanja bio je uobičajen u to vrijeme kad su roditelji shvatili da im je dijete zaljubljeno u nekoga u koga nije smjelo kako bi se putovanjem promijenile misli. Kao druga pretpostavka, možda i najvjerojatnija jest preporuka liječnika o promjeni okoline zbog Slavine uznapredovale bolesti.⁶⁵

⁶¹ Vugrinec, Petra. 2017. *Hrvatski salon i bečka secesija: Slikarstvo u Zagrebu i Beču oko 1900., Izazov moderne: Zagreb – Beč oko 1900., Katalog izložbe: 9. veljače do 7. svibnja 2017.*, Galerija Klovićevi dvori. Zagreb. Str. 61

⁶² Maruševski, Olga. 1974. *Počeci moderne u likovnoj opremi nekih zagrebačkih časopisa, // Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, br. 3-4/23, Zagreb. Str. 95 – 99*

⁶³ Peić, Matko. 2005. (bilj. 27), str. 44 – 46

⁶⁴ (Hina): *Film Sto minuta Slave. // Vjesnik 23.3.2005. Zagreb*

⁶⁵ Poklečki Stošić, Jasminka; Stergar, Branka. 2008. (bilj. 35), str. 254

Slava je također s majkom putovala i u Beč, kasnije i Veneciju i Pariz pa stoga zaključujemo da je morala biti dobro upućena u književnost i nove pojave u likovnoj umjetnosti, posebno zbog mogućih posjeta velikim muzejima i aktualnih časopisa toga vremena.⁶⁶

Nakon što se Čikoš vratio, Slava mu je pokazala nekoliko svojih radova, među kojima je bio i *Stari mlin* iz 1899., a koji je navodno oduševio Čikoša zbog palete boja koju prikazuje, poput Monetove *Impresije*. Time započinju Slavini svijetli pejzaži. Slava je uvijek slikala na žućkastim listovima papira koji njenom tonalitetu nisu dopustili naglašavanje same boje. Ovoga puta joj je učitelj darovao dvadesetak listova engleskog papira za akvarel, čime joj je dao do znanja da je sada smatra pravom slikaricom. Slava je nove papire čuvala kako bi na njima mogla naslikati zbilja nešto posebno, a kako ih je jednom prilikom imala sa sobom dok je padala kiša, trebala se skloniti u jednu kuću. Tada je nastao jedan od njenih najboljih radova: *Djeca u seljačkoj sobi* iz 1900., koji je poklonila učitelju jer je bio fasciniran tonalitetom koji ja Slava postigla na ovoj slici.⁶⁷

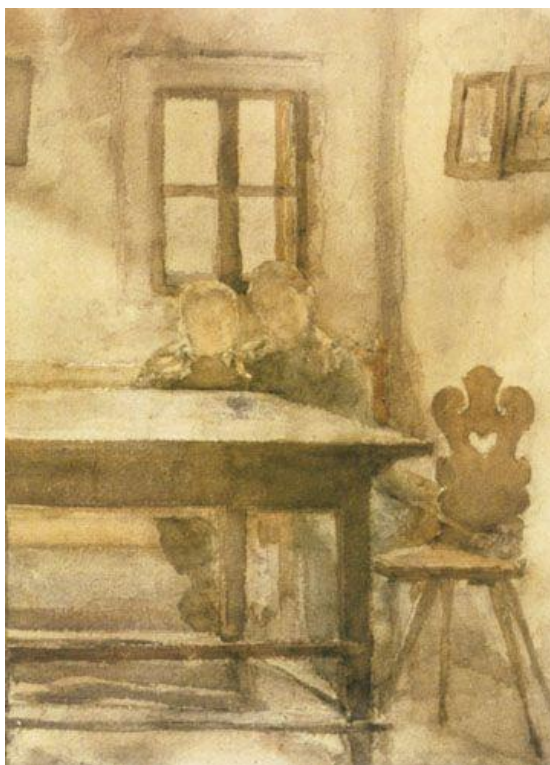
Vladimir Lunaček (1873. – 1927.)⁶⁸ je također komentirao ovu sliku te ju opisao kao jednu od najintimnijih slika života, što ih je vidio u nacionalnoj umjetnosti i najljepši akvarel do pojave Račića, Becića i Kraljevića, koji su tada imali 14 ili 15 godina.⁶⁹

⁶⁶ Poklečki Stošić, Jasminka; Stergar, Branka. 2008. (bilj. 35), str. 15

⁶⁷ Peić, Matko. 2005. (bilj. 27), str. 48 – 50

⁶⁸ Vladimir Lunaček (1873. – 1927.) bio je hrvatski književnik i publicist koji je najviše pisao razne kraće književne vrste o likovnoj umjetnosti. Među prvima je pisao mobografije o hrvatskim umjetnicima: o Beli Čikošu Sesiji i Robertu Frangešu Mihanoviću. Posebno je zagovarao slobodu stvaranja i liberalizam. - *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Vladimir Lunaček. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=37561>, (posjećeno 30.5.2020.)

⁶⁹ Stergar, Branka. 1996. *Retrospektiva Slave Raškaj u povodu 90. obljetnice smrti. Katalog izložbe: 8.3. – 29.3.1996.*, Narodno sveučilište – Zavičajni muzej Ozalj. Ozalj. Str. 11

Slava Raškaj, *Djeca u seljačkoj sobi*, 1900., akvarel

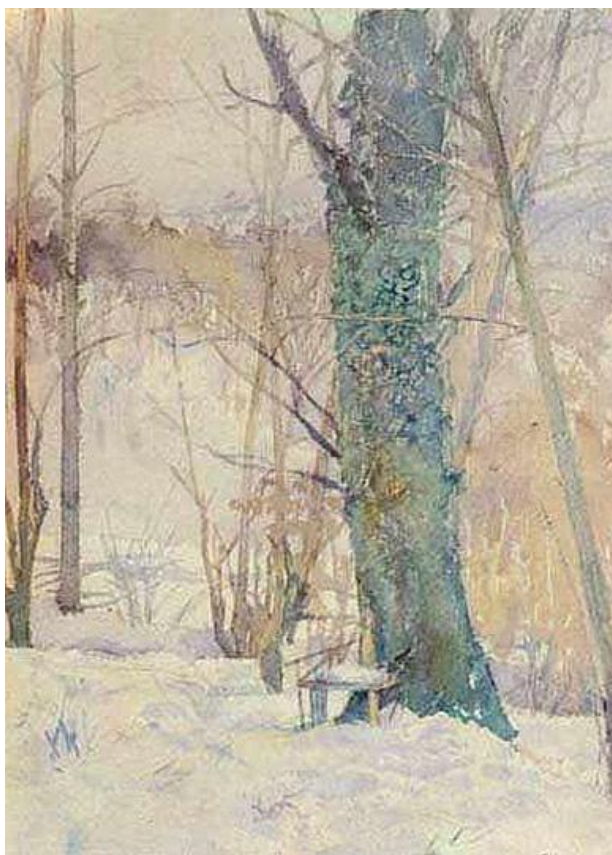
Atmosfera na slici je postignuta redukcijom boje, odnosno ljubičastim sjenama što je tipično za impresioniste. Na slici vertikalnog formata prikazan je kut interijera seljačke sobe u čijem prednjem planu stoje stol i stolica posebno zanimljivog naslona. Iza stola postavljena je klupa na kojoj sjedi dvoje djece koja su u zagrljaju, no glavama okrenuti prema promatraču. Iza likova postavljen je prozor iz kojega dolazi difuzno osvjetljenje, dok s lijeve strane dolazi drugi kut svjetlosti. Cijelom slikom dominiraju nijanse smeđe boje koje slici daju određenu toplinu. Cijela slika odiše prozračnošću. Jedna od takvih slika je i *Cvijet jabuke i zumbul u čaši* iz 1899. godine.⁷⁰

Radovi iz zrele faze Slavinog slikarstva upravo su impresionistički i to iz više aspekata: prema temi i načinu slikanja, slikanje na otvorenom (*plein-air*) i tonsko slikanje, ali nasuprot klasičnom akademskom te s druge strane po kompoziciji.⁷¹

⁷⁰ Poklečki Stošić, Jasminka; Stergar, Branka. Op. cit, str. 30

⁷¹ Ožegović, Nina. 26.5.2008. Sjaj genijalne slikarice. // *Nacional*, br. 654., Zagreb

Netom prije, 1899. godine Slava se odlučila na odlazak u Ozalj, vjerojatno pod težinom polemika oko Bukovčevog „šarenila“ i Čikoševog „crnog slikarstva“. Povratak u rodni kraj je bio, kako ga Peić opisuje u monografiji, vrlo idiličan jer je zapao snijeg, čija je bjelina očarala umjetnicu. Napokon ju je dočekala čistoća naspram zagrebačkom sivilu. Shvatila je da bjelina papira, koje joj je dao Čikoš, zapravo odgovara bjelini snijega pa je odmah počela slikati i to pred kućnim ulazom kad su nastali akvareli *Kuća u snijegu* i *Zima – Ulaz u rodnu kuću*. Od najuspješnijih zimskih pejzaža valja navesti *Stablo u snijegu*.⁷²

Slava Raškaj, *Stablo u snijegu*, 1900., akvarel,
41,6 x 30,4 cm, Moderna galerija Zagreb

⁷² Peić, Matko. 2005. (bilj. 27), str. 64 – 70

Tada je u potpunosti savladala i prikaz atmosferske perspektive (Slava je atmosfersku perspektivu već prikazala u radu *Pogled s Kupe prema Sv. Geri i Stari mlin II* iz 1899.)⁷³ jer je vidjela da stvari u daljinu kroz atmosferu postaju nejasne pa ih je tako i nacrtala, tek u vidu mrlji. Prikaz snijega ne slika nikakvim bojama, već papir na tim mjestima ostavlja netaknut, a ono što se ističe slika bojama. Time upravo pojedini motivi dolaze do izražaja i postaju intenzivniji. Dolazi do „neposrednog opažanja svjetle prirode“ pa postaje jasna razlika između Čikoševe Slave i Slave Raškaj koja djeluje bez ikakvih utjecaja. Peić ju ovdje čak uspoređuje i s japanskim crtačima ili srednjovjekovnim minijaturistima koji uz dvorac slikaju pejzaže u svako godišnje doba. Tako je i Slava slikala Stari grad Ozalj.⁷⁴

Stablo u snijegu iz 1900. godine uvrstio je i autor Peter H. Feist u Taschenovo izdanje *Impressionist Art 1860. – 1920.* koje je izdano 1993. godine. Stoga možemo zaključiti da je Slava Raškaj i u svjetskim razmjerima svrstana u umjetnice impresionizma, gdje ju je autor opisao kao „tragic young genius“ (tragični mladi genije).⁷⁵

Ovdje se pojam plenerizma može zaista pripisati Slavi jer je navodno na hladnoći slikala sve dok je osjećala prste i dok joj se voda na kistu nije zaledila.⁷⁶

U 1900. godini nastale su i četiri lepeze: *Lepeza s perunikama* koju je poklonila Čikoševoj supruzi, druga lepeza koja se čuva u Muzeju grada Zagreba, treća u Gradskom muzeju u Križevcima i četvrta koja se nalazi u privatnoj kolekciji, a koja je rađena za prodaju zbog sačuvane cijene. Sve su lepeze rađene pod snažnim utjecajem bečke secesije jer u oslikavanju koristi karakteristične motive cvijeća i ptiva u stilu japanske umjetnosti.⁷⁷

Autorica Stergar navodi tri likovne forme slikanja prirode kod Slave Raškaj. Prvu formu karakteriziraju slike širokih horizontala ostvarenih velikim plohama boja s naznakom pojedinog detalja koji odskače od ploha. U takve radove možemo svrstati *Šumski pejzaž*, *Stari mlin* i *Ljetno predvečerje u Zaluki*, svi redom iz 1899. Prvoj formi pripadaju i radovi iz Male mape koja se čuva u Muzeju moderne i suvremene umjetnosti u Rijeci: *Pogled na ozaljski dvorac*, *Ulaz u dvorac*, *Most za ozaljski grad*, *Kuća podno ceste* i dr., svi također iz 1899. godine. Drugoj formi pripadaju radovi koji pokazuju vrhunac kreativnosti i savladanu tehniku akvarela u potpunosti, gdje radovi odišu prozračnošću. Korišteni su kratki potezi kista pa nas

⁷³ Stergar, Branka. 1996. (bilj. 68)

⁷⁴ Peić, Matko. 2005. (bilj. 62)

⁷⁵ Poklečki Stošić, Jasminka; Stergar, Branka. 2008. (bilj. 35), str. 16

⁷⁶ Poklečki Stošić, Jasminka; Stergar, Branka. 2008. (bilj. 64)

⁷⁷ Poklečki Stošić, Jasminka; Stergar, Branka. 2008. (bilj. 35), str. 31 - 32

privlači i samom tehnikom, a ne motivom. Prirodu u takvim radovima doživljavamo stvarnom. Ovdje pripadaju radovi *Groblje Ozalj*, *Opatija*, *Ozaljska gudura*, *Povratak s polja* i *Ozalj grad* iz 1899. kao jedan od njenih najboljih radova. Svi su radovi datirani u 1899./1900. Treću formu čine monokromni pejzaži gdje Slava za dočaravanje godišnjih doba koristi jednu boju u nijansama. Ovdje pribrajamo radove *Kupa kod Ozlja* u zelenoj, *Pogled na Kupu*, *Venecija (Gondole pred S. Giorgiom u Veneciji)*, *Pergola* u vinsko crvenoj, *Krajobraz* i dr. I ovi su radovi datirani 1899./1900.⁷⁸ U svakom od ovih radova možemo pratiti razvoj ka pravom impresionističkom pejzažu i korištenju boja u simbolističkom tonu.

Slava Raškaj, *Ljetno predvečerje u Zaluki*, 1899., akvarel

⁷⁸ Poklečki Stošić, Jasminka; Stergar, Branka. 2008. (bilj. 35), str. 25

Već 1901. uočavamo da Slavin opus sve rjeđe dobiva nove radove. Slike *Oluja* i *Slap na Plitvičkim jezerima I* iz iste godine kao da naviještaju sve snažniji razvoj bolesti, duševni nemir i pad. Posebna je pažnja posvećena na kontrast između zelene i narančaste boje.⁷⁹

Brat Juraj govori, kako kaže Peić, da Slava sve više počela povlačiti u sebe. U svojim radovima kao da je počela halucinirati i često se nalaziti u nekom deliriju. Sve više pada u depresiju, a njezini radovi postaju vrlo hermetični i kao da prikazuju odraz unutrašnjeg raspoloženja umjetnice. Slavino slikarstvo promatramo kao simbolično. Motiv mlina u ruševinama i motiv uha koje biva sve više naglašenije, kako na portretima, tako i na autoportretima (dva Slavina autoportreta nastala 1898.), kao da upućuje na očajnost zbog gluhoonijemosti. Čak i Lunaček spominje u Viencu da je „nesretna sudbina zadesila mladu početnicu Slavu koja je mnogo obećavala i slikala pravim ženskim instinktom.“⁸⁰

Prema izvještajima Slavinog liječnika i poznanika, Slava sve više odlazi u neku drugu dimenziju, kao da gubi zdravi razum te radi neke nerazumne stvari, dijagnoza – *amentia*. Državni sud za umobolne u Stenjevcu govori o Slavinom odumiranju svijesti. Posljednjih je godina života vrlo malo slikala, i ono što bi započela nikad ne bi završila. 1905. godine nastaju njezini posljednji radovi, osam ovalnih medaljona u akvarelu: *Žena u plavom*, *Žena hoda proljećem*, *Ženu prati zeleni oblak*, *Ženu je zadesila oluja*, *Ženu stiže krvavi oblak*, *Amor ima za strijelom krvavu košulju*, *Žena je u ljubičastom samostanu* i *Čovjek je zabio sjekiru u panj*. (Autorica Stergar datira medaljone 1899./1900. jer u tom razdoblju Slava najviše slika ljudski lik. Medaljoni su rađeni kratkim potezima i nose snažnu simboliku kao i akvarel *Kuća s crvenim prozorima* iz 1900. godine).⁸¹

Autorica Franković opisuje osam medaljona kao „povijest jednog mladog života“, ali i prepuno simbolike od djetinjske sreće proljeća u Ozlju, djevojaštva pretvorenog u ženstvo, modrina kao nada, zeleni oblak kao prijetnja, Amor, oluja, patnja, boravak u ljubičastoj „ludnici“ i sjekira kao kraj života. Medaljoni položeni jedan uz drugi kao da predstavljaju svojevrsni križni put kroz život Slave Raškaj.⁸²

⁷⁹ Stergar, Branka. 2000. *Poznata i nepoznata Slava, Izbor slika Slave Raškaj iz zbirki kolekcionara, privatnog vlasništva i Zavičajnog muzeja Ozalj. Katalog izložbe: svibanj – lipanj 2000.*, Stari grad Ozalj. Zagreb, str. 4

⁸⁰ Peić, Matko. 2005. (bilj. 27), str. 75 – 77

⁸¹ Poklečki Stošić, Jasminka; Stergar, Branka. 2008. (bilj. 35), str. 32

⁸² Franković, Sanja. 2010. *Posestrimstvo bijelih kopriva – poistovjećivanje po snazi umjetnosti i/ili po krhkosti života? // Život i škola, br. 24., god. 56., str. 144*

Čikoš također u svom ciklusu *Innocentia* spaja simbolizam i nevinost žene pa isti povezujemo sa Slavom Raškaj.⁸³

Umrijet će u Stenjevcu od tuberkuloze pluća 29. ožujka 1906. godine, a njezini će ostaci biti ekshumirani na ozaljsko groblje.⁸⁴

4.1. Sudjelovanje na izložbama za života

Za života, Slava je svojim radovima sudjelovala na ukupno šest izložbi, koje su sve redom bile grupne. Prvo sudjelovanje Slave Raškaj na izložbi bilo je na Izložbi Društva hrvatskih umjetnika 1898. godine., prozvanj Hrvatski salon. Na ovoj izložbi izlagalo je i nekoliko ostalih hrvatskih umjetnica toga vremena. To su bile Leopoldina Auer Schmidt (1871. – 1963.)⁸⁵, Paula Dvoržak Špun Strižić (1870. – 1968.), barunica Anka Löwenthal Maroičić (1853. – 1935.), Zora pl. Preradović (1867. – 1927.)⁸⁶ i prije spomenuta Jelka Struppi Wolkensperg. Ovdje moramo shvatiti je da položaj žene u to vrijeme bio vrlo podcijenjene i da nisu imale gotovo nikakve autonomije, već su bile podređene muškarcima. Slava se borila i sa samim položajem žene, ali i s bolešću koja joj je zadavala dodatne poteškoće.⁸⁷

Slava Raškaj na ovoj je izložbi izlagala šest akvarela, među kojima su tri prikazivala pejzaž, *Grožđe*, *Cvijeće* i *Lepeza*.⁸⁸

⁸³ Vugrinec, Petra. 2017. (bilj. 60), str. 93

⁸⁴ Peić, Matko. Op. cit., str. 79 – 82

⁸⁵ Leopoldina Auer Schmidt (1871. – 1963.) bila je supruga Roberta Auera i slikarica koja se školovala u bečkoj školi Kunstgewerbeschule kod Franza Matscha. Bila je član Hrvatskog društva umjetnosti, a prvi puta je izlagala, kao i Slava Raškaj na Hrvatskom salonu 1898. Također je slikala slike malih formata, a uglavnom su to bile mrtve prirode, cvijeće, portreti djece i pejzaži. - Tartaglia – Klemen, Vladimira. Auer Schmidt, Leopoldina – Hrvatski bibliografski leksikon (izdanje od: 1983. – 2013.), online verzija, <http://enciklopedija.lzmk.hr/clanak.aspx?id=53397>, (posjećeno 28.5.2020.)

⁸⁶ Zora pl Preradović (1867. – 1927.) bila je kći Petra Preradovića koja je u Beču završila Umjetničku školu za žene i djevojke, a nešto je vremena provela i u Dachauu kod Münchena u slikarskoj koloniji. Slikala je uglavnom mrtve prirode. – Galerija Divila. Zagreb. Zora Preradović. <http://galerijadivila.hr/zora-preradovi%C4%87-hr-hr/>, (posjećeno 28.5.2020.)

⁸⁷ Stergar, Branka. 2006. *Slava Raškaj, uz 100. obljetnicu smrti 1906. – 2006.* Katalog izložbe: 29.3. – 23.4. 2006. Pučko otvoreno učilište Ivana Belostenca – Zavičajni muzej Ozalj. Ozalj. Str. 44

⁸⁸ *Digitalna zbirka Hrvatske znanosti i umjetnosti*: D.H.U. Katalog 1898., Dionička tiskara, Zagreb, 1898., <https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&id=10748>, (posjećeno 28.5.2020.)

Isidor Kršnjavi komentirao je kako je na izložbi bilo „hvalevrijednih radnji i drugih slika (...) od nesretne Slave Raškaj“.⁸⁹ Od glasnika Društva hrvatskih umjetnika saznala je da su joj otkupljeni radovi s prikazima krajolika, a jedan od njih bio je i reproduciran u drugome svesku Hrvatskog salona gdje su podatke o Slavi sročili u 4 rečenice i uvijek spominjali kako je gluhonijema, čime su ukazivali da je smatraju tek gluhonijemom djevojkom, ali ne i pravom umjetnicom. Za svoje je radove mogla dobiti tek najmanji iznos od svih suizlagača. Tako je *Grožđe* prodano za 50 kruna, *Lepeza* za 20 kruna i svaki pejzaž po 40 kruna. U usporedbi s Bukovcem koji je za svog Abela dobio 4000 kruna, Slavine su se slike prodavale prema tome za stotinu puta manju cijenu. Prema izvještaju Milice Horvat, koja je bila baš kod Slave u „mrtvačnici“ kad su joj donjeli novac za slike, Slava je tek odmahнула rukom. Razlog tako male cijene bili su ponajprije mali formati njenih slika, ali i tehnika akvarela, jer su se najbolje prodavala ulja. Osim toga razlog je bio i njeno tonsko slikanje, nasuprot „šarenilu“ nove Šarene zagrebačke škole, dakle odmak od popularnih trendova. Tako se i sama odlučila na zaokret šarenilu pa je naslikala *Pero u zemljanom vrču*, jer se sam motiv paunova pera smatrao simbolom nove Škole (V. Bukovac i N. Mašić koriste paunovo pero kao simbol svog „šarenila“)⁹⁰, no nikada se nije mogla prilagoditi „šarenilu“.⁹¹

Književnik Ksaver Šandor Đalski izdaje svojevrсни manifest umjetnicima povodom prvog broja Hrvatskog salona gdje naglašava da bi svaki umjetnik trebao razviti i njegovati vlastiti stil, što je Slava zaista i primijenila. Iz Čikoševa tamnog tonaliteta pozadine, prešla je u ljubičasti, a kasnije u „srebrno sivilo“.⁹²

Druga izložba na kojoj je Slava sudjelovala bila je Austro-ugarska izložba u St. Petersburgu i Moskvi 1899. – 1900. pod nazivom *L'exposition Austro-Hongroise*. Ovdje je Slava izlagala tek jedan akvarel naslovljen kao *Partie du jardin botanique d'Agram (Dio Botaničkog vrta u Zagrebu)*.⁹³

Treća izložba bit će Svjetska izložba u Parizu u svibnju 1900. gdje će Slava izložiti dva samostalna rada: *Lopoči I.* i *Lopoči II.* te dva rada koja je radila zajedno s Čikošem (Čikoš je radio crtež, a Slava akvarel): *Kraljevski ženski licej i Meteorološki opservatorij u Zagrebu* i

⁸⁹ Peić, Matko. 2005. (bilj. 27), str. 60

⁹⁰ Peić, Matko. 2005. (bilj. 27), str. 58

⁹¹ Isto, str. 60 – 63

⁹² Stergar, Branka. 1996. (bilj. 67), str. 10 - 11

⁹³ *Digitalna zbirka Hrvatske znanosti i umjetnosti*. Catalogue de l'Exposition Austro-Hongroise, Katalog izložbe, St. Petersburg : Tipografija R. Golike , 1899., <https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&id=10721>, (posjećeno 28.5.2020.)

Kraljevsko sveučilište u Zagrebu, svi radovi datirani su u 1899. godine, a nastali su za hrvatski odjel školstva.⁹⁴

Za ovu izložbu Čikoš je radio svoj ciklus *Innocentia* koji je karakterističan po zlatno-žutoj i plameno-crvenoj boji, a takav će kolorit Slava primijeniti u svojim pastelima.⁹⁵

1901. godine Slava je sudjelovala i u putujućoj izložbi Društva hrvatskih umjetnika koja je obišla Sušak, Karlovac, Osijek, Đakovo, Zemun, Sisak i Varaždin. Na izložbi je sudjelovala s čak 12 radova: *U branjevini*, *U noći*, *Pod vinjagom*, *Ozaljski toranj*, *Perivoj u zimi*, *Vrbik*, *Boranički vrt*, *Ozaljsko groblje*, *Ciča zima*, *Zapušteni perivoj*, *U cvatu* i *Potok*.⁹⁶

1902. bit će ponovno organizirana izložba Društva umjetnosti u Zagrebu. Slava će ovdje izlagati 4 rada uz koja su priložene i cijene: akvarel *U proljeće* (150 kruna), akvarel *Mjesečina* (150 kruna), *Stara ozaljska kula* (100 kruna) i *Pod vinjagom* (80 kruna).⁹⁷ Vladimir Lunaček hvalio je Slavine radove na ovoj izložbi i govorio da su bolji čak i od Tišova: „Raškajeva voli one momente u prirodi koji se više osjećaju i šute (...) voli prijelaze.“⁹⁸ Stara ozaljska kula, bila je za Lunačeka najbolja slika koju je izradila najfinijom tehnikom akvarela i koja je u sebi sadržavala jasnoću i čistoću.⁹⁹

Zadnja Slavina izložba na kojoj će sudjelovati za života bila je u rujnu 1903. Izložba Društva umjetnosti u Zagrebu, gdje će Slava izlagati 13 radova: *Seoska kuća* (20 kruna), *Svetice* (60 kruna), *Grad Ozalj* (30 kruna), *Zima*, škica (40 kruna), *Brana* (30 kruna), *Kupa kod Ozlja* (40 kruna), *U šumi* (40 kruna), *Čistina* (40 kruna), tri akvarela pod nazivom *Akvareli à* (40 kruna) i *Študija* (bez cijene).¹⁰⁰

⁹⁴ Poklečki Stošić, Jasminka; Stergar, Branka. 2008. (bilj. 35), str. 243

⁹⁵ Stergar, Branka. 2006. (bilj. 88), str. 45

⁹⁶ *Digitalna zbirka Hrvatske znanosti i umjetnosti*. Katalog sedme izložbe Društva hrvatskih umjetnika, Zagreb : Tisak Mile Maravica , 1901., <https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=iiif.v.a&id=10850>, (posjećeno 28.5.2020.)

⁹⁷ *Digitalna zbirka Hrvatske znanosti i umjetnosti*. Izložba Društva umjetnosti 1902., Zagreb : Ign. Granitz , 1902., <https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&id=10875>, (posjećeno 28.5.2020.)

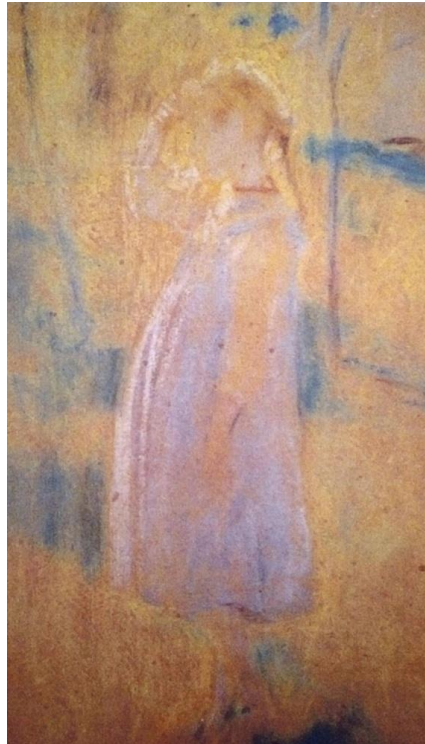
⁹⁸ Peić, Matko. 2005. (bilj. 27), str. 80.

⁹⁹ Peić, Matko. 2005. (bilj. 66)

¹⁰⁰ *Digitalna zbirka Hrvatske znanosti i umjetnosti*. Izložba Društva umjetnosti u Zagrebu, Umjetnički paviljon od 1. do 30. rujna 1903., Zagreb : Mile Maravić , 1903., <https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&id=11006>, (posjećeno 28.5.2020.)

4.2. Slavin okušaj u pastelu

Iste godine Slava će ljeto provesti s djecom iz sela pa će ih slikati na polju pri radu.¹⁰¹ Netom prije Slava se počela sve više zanimati za tehniku pastela (pastel *Interieur*) koji je inače bila tehnika za mrtve prirode sa zasjenjenim elementima, no ona je ovom tehnikom odlučila prikazivati „impresionističku atmosferu“ poučena izjavom Vlahe Bukovca koji govori o fenomenu sunčeve svjetlosti na koži: „Pružimo li ruku na sunce opazit ćemo da je put u sjeni modrušasta, a u sunčanom svjetlu da je narančasto-žuta.“¹⁰² Ovu će tezu Slava dokazati u svom najboljem portretu djevojčice pod nazivom *Melana*, gdje već zadire u postimpresionističku (poput Van Gogha) pa čak i fauvističku fazu. Snažni psihološki karakter imat će i druga djela u pastelu *Djevojčica u crvenoj haljini* i *Seljačić*.¹⁰³

Slava Raškaj, *Melana*, 1900., pastel

¹⁰¹ Stergar, Branka. 2002. O obljetnici smrti Slave Raškaj. // *Karlovački list*, izdanje 30.,31.,3. i 1.4.2002.

¹⁰² Peić, Matko. Op. cit, str. 74

¹⁰³ Poklečki Stošić, Jasminka; Stergar, Branka. 2008. (bilj. 64)

Svojim maljavim karakterom i snažnim, širokim potezima kista te karakterističnom paletom boja, Slava kao da suprotstavlja komplementarne boje. U pastelu *Melana* plave nijense stoje u kontrastu s narančastim. Izvor svjetlosti nije točno definiran, već kao da se sugerira difuzna svjetlost koja odaje nejasnoću i magličastu pojavu. Slava kao da prikazuje snove koji odišu tek konturama i nedefiniranim prostorom.

5. Slavino slikarstvo u preplitanju impresionizma i secesije

Slava Raškaj pratila je najnovije trendove koji su u to vrijeme stigli u Zagreb. Nadmetalo joj se Bukovčevo šarenilo, a s druge strane bila je podučavana crnilu Bele Čikoša Sesije. Ipak, svojim je radom ostvarila potpuno individualan stil u kojem ne napušta svoju osobnost, već ju spaja s karakteristikama impresionizma i secesije koji će krajem njenog stvaranja prijeći u čisti simbolizam. Slava je poput pravih impresionista slikala prirodu na otvorenom. Ovdje ću istaknuti pejzaž *Ljetno predvečerje u Zaluki* iz 1898. godine koji prikazuje rijeku Kupu u svom niskom ljetnom vodostaju u riječnom koritu. S jedne strane obale se nalazi šuma, dok je s druge strane livada koju u daljini okružuje šuma. Prikaz svjetlosti zbilja i dočarava jedno ljetno predvečerje zbog čijeg se zraka u daljini gube šume u atmosferskoj perspektivi. Time Slava bilježi tek jedan trenutak za vrijeme boravka uz rijeku. S druge pak strane, posebno su dojmivi njezini snježni pejzaži, od kojih svakako valja izdvojiti *Stablo u snijegu* iz 1900. godine. Rad vertikalnog formata prikazuje dio šumskog pejzaža u snijegu kojim dominira stablo s desne strane čiju je koru prekrilo tamni bršljan, a u čijem se podnožju nalazi drvena klupica. Pejzaž svojom paletom boja zbilja predstavlja jednu ravnotežu i jednostavnost te pravi prikaz atmosfere koju možemo osjetiti promatranjem slike. Slava slika jednostavnim potezima kista koji su gotovo transparentni čime slika dobiva na prozračnosti. Korištenje čistih nijansi smeđe i oker boje u suprotnosti s modrim i zelenim tonovima koji su korišteni za prikaz sjeni, Slava kao da ukazuje na jedno godišnje doba koje odaje samoću, posebno u prikazu prazne klupice u snijegu. Umjetnica je slikanjem na otvorenom htje zabilježiti tek kratki trenutak u prirodi koji ju je privukao svojim postavom i možda nekom sentimentalnom vrijednošću.

Kad govorimo o Slavinu slikarstvu koje odiše čistom secesijom, onda mislimo na radove koji su nastali za časopis *Vienac*. Ove prikaze karakterizira vertikalni, uski i izduženi format slike s uglavnom vegetabilnim motivima. U prikazu se nerijetko pojavljuje i pokoji životinjski motiv kao što je to labud, također jedan od secesijskih motiva. Stilizirane i jednostavne forme

te vijugave izdužene linije upravo odgovaraju formatu i savršeno se uklapaju u svoj okvir. Izrazom poput pravih japanskih grafika koje sve stavljaju u prednji plan. S druge strane, ovi crteži donose i Slavina djevojačka sjećanja, čime opet unosi ono vlastito i osobno. Slava će oba stila, impresionizam i secesiju spojiti u seriji lopoča, a u zadnjem radu iz serije, *Zgnječeni lopoči*, upotpunit će svoju osobnost i okrenuti se simbolizmu.

5.1. Zadiranje u simbolizam serijom lopoča

Slava je za svoga života naslikala 7 akvarela koji prikazuju, ili čiji je središnji motiv lopoča. Počevši s *Lopočima III* koji su nastali 1898. godine sa signaturom *Meinen Eltern zur silbernen Hochzeit – Slava* (Mojim roditeljima za srebrnu godišnjicu braka - Slava), a koji su u svijetloplavoj i ružičastoj boji, gotovo monokromno. Sljedeće godine nastat će još dva akvarela: *Lopoči I* i *Lopoči II* iz 1899. godine, koji će uz ostala dva rada koja je radila s Čikošem, biti izloženi na Svjetskoj izložbi u Parizu 1900. godine. Iste godine nastaju *Lopoči uz cvjetnu livadu*, kao i *Lopoči u botaničkom vrtu I* i *Lopoči u botaničkom vrtu II*. Sljedeće, 1900. godine nastat će posljednji Slavini lopoči: *Zgnječeni lopoči* koji predstavljaju Slavinu simbolističku fazu, odnosno secesionistički stil. Lopoči su također jedan od secesijskih motiva. Slava ih obično slika u modro-zelenu-ljubičastom koloritu.¹⁰⁴ Serija lopoča slikana od Slavine strane svakako predstavlja pravi nacionalni impresionistički opus poput Monetovih Lopoča iz pariškog Muzeja de l'Orangerie. Monet je slikao lopoče u kućnom vrtu u mjestu Giverny u ciklusu koji je potpuno posvetio promatranju svjetla kroz razvoj dana.¹⁰⁵

Claude Monet, *Lopoči: jutro*, 1915. – 1926., ulje na platnu, Musée de l'Orangerie

Ovaj ciklus možemo uspoređivati sa Slavinim ciklusom lopoča i to po korištenju motiva lopoča i po korištenju karakteristične modro-ljubičasto-zelene game. Monet u svojim radovima slika lopoče tek u naznakama kontura, dok Slava s druge strane daje jasan obris.

¹⁰⁴ Stergar, Branka. 2006. (bilj. 88), str. 28 - 29

¹⁰⁵ Claude Monet (1840. – 1926.), Seitz, William C., Claude Monet, <https://www.britannica.com/biography/Claude-Monet/Last-years>, (posjećeno 8.7.2020.)

Kad promatramo prikaz vode, kod oba umjetnika primjećujemo zrcaljenje neba u vodi, čime se spaja nebo i zemlja te ograničenost formatom, kao da se širi izvan okvira. Monetovi lopoči vrlo su izduženih horizontalnih formata, dok su Slavini vertikalnog. Promatrajući korištene boje, oba umjetnika koriste sličnu paletu boja s ljubičastim odsjajem. Karakteristike prozračnosti akvarela Slavinim radovima daju određenu lakoću i fluidnost, dok Monet isto postiže obrisima kista koji negdje postaju gotovo maljavni pa ih možemo uspoređivati i sa Slavinim pastelima. Osim slikanja *plein-air* koriste karakterističan kolorit čistih boja s prikazom sjena koje su u plavkastim nijansama.

Slava Raškaj, *Lopoči u botaničkom vrtu I*, 1899., akvarel,

Hrvatski školski muzej Zagreb, 69 x 63 cm

Na *Lopočima u botaničkom vrtu I*, Slava koristi i motiv ptica koje svojim izduženim tijelom i vijugavim linijama sugeriraju secesiju. Stoga Slavu možemo odrediti kao nacionalnu umjetnicu koja u svojim radovima predstavlja spoj impresionizma i secesije i označava se kao prava prekretnica između starih i novih umjetnika. Lopoči su predstavljeni u vidu jednostavnih linija i čistim bojama, koji su svojim sjenama plavih nijansi pravi spoj oba stila.

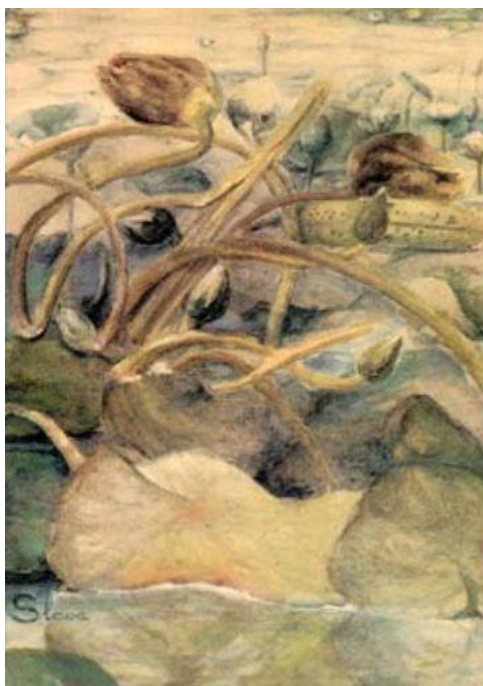
Slava je ovdje predstavljena poput vertikale koja u Hrvatskoj označava pravu pojavu simbolizma i to u vlastitom karakterističnom stilu.

Osim toga zrcaljenje motiva u vodi, također označava jednu zasebnu temu o iluziji svjetla u prenesenom značenju.¹⁰⁶

Slava Raškaj, *Lopoči III (Meinen Eltern zur silbernen Hochzeit – Slava)*, 1898., akvarel, Strossmayerova galerija, vl. Psihijatrijska bolnica Vrapče, 51,5 x 31,3 cm

¹⁰⁶ Vugrinec, Petra. 2017. (bilj. 60), str. 100

Slava Raškaj, *Zgnječeni lopoči*, 1900.,
akvarel, privatna zbirka, 35 x 25,2 cm

6. Zaključak

Razmatranjem životopisa Slave Raškaj vidimo jedan mladi talent koji se nije uspio razviti do kraja. Ipak u svom kratkom životu učinila je mnogo za nacionalnu povijest umjetnosti i ostavila trag kao jedinstvena i originalna umjetnica koja je tehnikama akvarelu i pastelu dala potpuno novu dimenziju i uzdigla ih na najvišu ljestvicu. U odsutnosti sluha i glasa, Slava je upijala mnogo više od ostalih umjetnika nacionalne likovne scene i usvojila nove stilove te ih prilagodila osobnom načinu izražavanja.

Zahvaljujući svom plemenitom porijeklu i mogućnostima obitelji, bila je upućena na školovanje u Beč, centar tadašnje Austro-ugarske monarhije i centar novih strujanja u umjetnosti i kulturi, potom zahvaljujući Ivanu Otoiću upućena i u zagrebačku likovnu scenu i polemike oko Bukovčeva „šarenila“, a preko Bele Čikoša Sesije i pod utjecajem njegova tamnog Münchenskog akademizma pokušavala pronaći svoj vlastiti stil i *genre* za koji je bila preodređena: pejzaž i impresionistički plenerizam.

Upravo zato Slava je ostavila mnogo radova koji nam služe kao dokumentacija krajeva koje je slikala u to vrijeme. Njeni su akvareli prilagođeni impresionističkoj paleti boja, secesionističkom izboru motiva i linije te pred kraj života s gotovo simbolističkom porukom, dok pasteli govore jednim posebnim rječnikom poput Renoira i Van Gogha.

Sav je taj umjetnički izraz pomogao Slavi da svoje misli i rečenice kistom izgovori na bjelini papira i da lakše podnese svoju samoću i depresiju koja će potkraj života dovesti do prave demencije.

Popis literature

1. B. Costa, Albert. Michel-Eugène Chevreul, <https://www.britannica.com/biography/Michel-Eugene-Chevreul>, (posjećeno 23. svibnja 2020.)
2. Huyghe ,René. Eugène Delacroix, <https://www.britannica.com/biography/Eugene-Delacroix>, (posjećeno 23.5.2020.)
3. Seitz, William C., Claude Monet, <https://www.britannica.com/biography/Claude-Monet>, (posjećeno 23.5.2020.)
4. Davies, Penelope J. E. i dr. 2013. *Jansonova povijest umjetnosti: zapadna tradicija*. Stanek. Varaždin. 861 – 943
5. Courthion, Pierre. Édouard Manet, <https://www.britannica.com/biography/Edouard-Manet>, (posjećeno 23.5.2020.)
6. Kendall, Richard J., Edgar Degas, <https://www.britannica.com/biography/Edgar-Degas>, (posjećeno 23.5.2020.)
7. Sutton, Denys. James McNeill Whistler, <https://www.britannica.com/biography/James-McNeill-Whistler>, (posjećeno 23.5.2020.)
8. Jay, Martin Evan. Sigmund Freud, <https://www.britannica.com/biography/Sigmund-Freud>, (posjećeno 23.5.2020.)
9. Huyghe, René. Paul Cézanne, <https://www.britannica.com/biography/Paul-Cezanne>, (posjećeno 23.5.2020.)
10. Courthion, Pierre. Georges Seurat, <https://www.britannica.com/biography/Georges-Seurat>, (posjećeno 23.5.2020.)
11. The editors of Encyclopaedia Britannica, Vincent van Gogh, <https://www.britannica.com/biography/Vincent-van-Gogh>, (posjećeno 23.5.2020.)
12. Cooper, Douglas. Paul Gauguin, <https://www.britannica.com/biography/Paul-Gauguin>, (posjećeno 23.5.2020.)
13. The editors of Encyclopaedia Britannica, Gustav Klimt, <https://www.britannica.com/biography/Gustav-Klimt>, (posjećeno 23.5.2020.)

14. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Tomislav Krizman. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=34071>, (posjećeno 23.5.2020.)
15. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Secesija. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=55127>, (posjećeno 23.5.2020.)
16. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Isidor Kršnjavi. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=34241>, (posjećeno 23.5.2020.)
17. Gamulin, Grgo. 1995. *Hrvatsko slikarstvo na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće*. Naprijed. Zagreb
18. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Vlaho Bukovac. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=10081>, (posjećeno 23.5.2020.)
19. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Bela Čikoš Sesija. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=13385>, (posjećeno 23.5.2020.)
20. The editors of Encyclopaedia Britannica, William-Adolphe Bouguereau, <https://www.britannica.com/biography/William-Adolphe-Bouguereau>, (posjećeno 28.5.2020.)
21. Peić, Matko. 2005. *Slikari naših ljudi i krajeva – Slava Raškaj i Nikola Mašić*. Dom i Svijet. Zagreb
22. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Robert Auer. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=4573>, (posjećeno 24.5.2020.)
23. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Ivan Tišov. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=61471>, (posjećeno 24.5.2020.)
24. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Robert Frangeš-Mihanović. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=20410>, (posjećeno 24.5.2020.)
25. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Rudolf Valdec. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=63690>, (posjećeno 24.5.2020.)

26. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Hrvatsko društvo likovnih umjetnika.
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=70463>, (posjećeno 24.5.2020.)
27. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Ivo Pilar. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=48233>, posjećeno 28.5.2020.
28. Poklečki Stošić, Jasminka; Stergar, Branka. 2008. *Slava Raškaj, retrospektiva. Katalog izložbe: 29.5.2008. – 3.8.2008.* Galerija Klovićevi dvori. Kratis. Zagreb
29. *Slava Raškaj – U povodu 140. obljetnice rođenja Slave Raškaj*. 2017. Priredio Bezjak, Stjepan. Hrvatski velikani. Plivačica d.o.o., Vinkovci
30. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Thurn und Taxis. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=61233>, (posjećeno 24.5.2020.)
31. Ruhmer, Eberhard. Albrecht Dürer, <https://www.britannica.com/biography/Albrecht-Durer-German-artist>, (posjećeno, 24.5.2020.)
32. Galerija Divila. Zagreb. Jelka Struppi Wolkenberg. <http://galerijadivila.hr/jelka-struppi-wolkenberg-hr-hr/>, (posjećeno 24.5.2020.)
33. Poklečki Stošić, Jasminka. 2008. Nepoznata Slava iz privatnih kolekcija. *Jutarnji list*, 26.4.2008., Zagreb
34. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Grgo Gamulin. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=21189>, (posjećeno 28.5.2020.)
35. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Artur Oskar Aleksander <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=1547>, (posjećeno 28.5.2020.)
36. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Oton Iveković. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=28225>, (posjećeno 28.5.2020.)
37. Uskoković, Jelena. 1977. Slava Raškaj i secesija za Vienac, *15 dana br. 8*. Zagreb

38. Vugrinec, Petra. 2017. *Hrvatski salon i bečka secesija: Slikarstvo u Zagrebu i Beču oko 1900., Izazov moderne: Zagreb – Beč oko 1900., Katalog izložbe: 9. veljače do 7. svibnja 2017.*, Galerija Klovićevi dvori. Zagreb
39. Maruševski, Olga. 1974. *Počeci moderne u likovnoj opremi nekih zagrebačkih časopisa, Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, br. 3-4/23.* Zagreb. Str. 92 - 104
40. (Hina): *Film Sto minuta Slave.* // *Vjesnik* 23.3.2005. Zagreb
41. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje.* Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Vladimir Lunaček. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=37561>, (posjećeno 30.5.2020.)
42. Stergar, Branka. 1996. *Retrospektiva Slave Raškaj u povodu 90. obljetnice smrti. Katalog izložbe: 8.3. – 29.3.1996.*, Narodno sveučilište – Zavičajni muzej Ozalj. Ozalj
43. Ožegović, Nina. 26.5.2008. Sjaj genijalne slikarice. *Nacional*, br. 654., Zagreb
44. Stergar, Branka. 2002. O obljetnici smrti Slave Raškaj. *Karlovački list, izdanje 30.,31.,3. i 1.4.2002.*
45. Stergar, Branka. 2000. *Poznata i nepoznata Slava, Izbor slika Slave Raškaj iz zbirki kolekcionara, privatnog vlasništva i Zavičajnog muzeja Ozalj. Katalog izložbe: svibanj – lipanj 2000.*, Stari grad Ozalj. Zagreb
46. Franković, Sanja. 2010. Posestrimstvo bijelih kopriva – poistovjećivanje po snazi umjetnosti i/ili po krhkosti života?. *Život i škola, br. 24., god. 56.,* 126 – 155
47. Tartaglia – Klemen, Vladimira. Leopoldina Auer Schmidt – *Hrvatski bibliografski leksikon (izdanje od: 1983. – 2013.), online verzija.* <http://enciklopedija.lzmk.hr/clanak.aspx?id=53397>, (posjećeno 28.5.2020.)
48. Galerija Divila. Zagreb. Zora Preradović. <http://galerijadivila.hr/zora-preradovic%C4%87-hr-hr/>, (posjećeno 28.5.2020.)
49. Stergar, Branka. 2006. *Slava Raškaj, uz 100. obljetnicu smrti 1906. – 2006., Katalog izložbe: 29.3. – 23.4.2006.*, Pučko otvoreno učilište Ivana Belostenca – Zavičajni muzej Ozalj. Ozalj
50. *Digitalna zbirka Hrvatske znanosti i umjetnosti: D.H.U. Katalog 1898.*, Dionička tiskara, Zagreb, 1898., <https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&id=10748>, (posjećeno 28.5.2020.)

51. *Digitalna zbirka Hrvatske znanosti i umjetnosti*. Catalogue de l'Exposition Austro-Hongroise, Katalog izložbe, St. Petersburg : Tipografija R. Golike , 1899., <https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&id=10721>, (posjećeno 28.5.2020.)
52. *Digitalna zbirka Hrvatske znanosti i umjetnosti*. Katalog sedme izložbe Društva hrvatskih umjetnika, Zagreb : Tisak Mile Maravica , 1901., <https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=iiif.v.a&id=10850>, (posjećeno 28.5.2020.)
53. *Digitalna zbirka Hrvatske znanosti i umjetnosti*. Izložba Društva umjetnosti 1902., Zagreb : Ign. Granitz , 1902., <https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&id=10875>, (posjećeno 28.5.2020.)
54. *Digitalna zbirka Hrvatske znanosti i umjetnosti*. Izložba Društva umjetnosti u Zagrebu, Umjetnički paviljon od 1. do 30. rujna 1903., Zagreb : Mile Maravić , 1903., <https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&id=11006>, (posjećeno 28.5.2020.)
55. Seitz, William C., Claude Monet, <https://www.britannica.com/biography/Claude-Monet/Last-years>, (posjećeno 8.7.2020.)

Popis priloga:

1. Slava Raškaj, *Djeca u seljačkoj sobi*, 1900.
2. Slava Raškaj, *Stablo u snijegu*, Moderna galerija Zagreb
3. Slava Raškaj, *Melana*, 1900.
4. Claude Monet, *Lopoči: jutro*, 1915. – 1926., ulje na platnu, Musée de l'Orangerie
5. Slava Raškaj, *Lopoči u botaničkom vrtu I*, 1899., Hrvatski školski muzej Zagreb
6. Slava Raškaj, *Lopoči III (Meinen Eltern zur silbernen Hochzeit – Slava)*, 1898., Strossmayerova galerija, vl. Psihijatrijska bolnica Vrapče
7. Slava Raškaj, *Zgnječeni lopoči*, 1900., privatna zbirka